

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÕNISSON

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI**

PE 1030

ÜKSTEISTKÜMNES AASTAKÄIK

1916

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1916

XI AASTAKÄIK

№ 10

Jaan Bergmann luuletajana.

1.

Kui keegi meie keskelt lahkub, kustudes nagu küünal, siis peatume tahtmata omas igapäises askelduses ja küsime: kes oli kadunu meie keskel?

Kes oli Jaan Bergmann oma kaaslaste hulgas? Miks ei ole need mehed, kes olid Bergmanni kaasaeglased, tekitanud tiheda kirjanikkude rühma, miks nad ei ole jõudnud koos kindlamale ja selginumale kunstiplatvormile, et ajale oma ilmet anda? Miks ei ole neil aegadel, mil Prantsusemaal esimesena hirmus sõna dekadent kõlas, mil Baudelaire oma „Kurjuse lilled“ ilma oli saatnud, Eestis tekkinud mingisugust Euroopasse minekut, ei ole tõusnud mingisugust uut noore sugupõlve meeleolu, julget ja edasinäitavat uute ideede ja radade jälgimist? Miks ei ole see sugupõlv, olles enamikuna kõik kõrgema haridusega, suutnud asetada omale ja oma ajale ette suuremaid nõudmisi kunstis, tõsta üles puhta kunsti lipu vastuseks aja ja vanema põlve traditsioonidele, kirjutades kas või kümnele oma sarnasele?

Ja kui tarvilik oleks siis olnud mees, kes vanust traditsioonest lahti lüües oleks pilgu pöörnud Prantsuse ehk Noor-Saksa luuletajate poole. Ei olnud ka Bergmanni see mees, kes oleks sündinud uue põlve lippu kandma. Üleminek ühest põlvest teise sünnib rahulikult, ainult isilikud tälid poliitika alal lõhestavad ühise meeleolu. Kunstis aga valitseb täieline Balti kodanline rahu ja magedus. Schiller ja Goethe, kelle tõsist väärtust vaevalt mõisteti, olid ainukesed mõõtuandjad. Kiriklik mõtlemiseviis vajutas igale loovale tööle oma pitseri. Vana klassika rõõmus elutunne puudus. Maa oli tõesti Maarjale pühitsetud, muud kui palvetajad ei olnud enam keskaja inimesed.

Aga luuletajaid sündis tihedalt. Nii grupperuvad Bergmanni sündimiseaja ümber järgmised luuletajad: Reinwald 1847, Grenzstein 1849, Hermann 1851, Kunder 1852, Lipp 1854, P. Jakobson 1854, **Bergmann** 1856, Eisen 1857, Jak. Liiv 1859, Tamm 1861, kuid kirjanduse ilme muutmist ideeliselt ei too see põlv mitte.

Kuid selle põlve peale langes teine suur ülesanne: meie luulekeele arendamine ja ärkamiseaja ideede lõpulik äratarvitamine. Ja Jaan Bergmann on üks neist suuremaist, kes meile selgitatud ja arendatud luulekeele parandas, mis tal võimalikuks sai seeläbi, et tal oli klassikaline haridus. Siit peale hakkab meie luule kiiremalt arenema. Jakob Liiv ja Tamm oskavad juba neisse korralikkudesse salmikutesse teatavat tundesügavust panna. Sööti, Joh. Liivi ja Enno käes muheneb jälle salm ja rütm, vastu võttes endasse uut tundlust, et ette valmistada uut vormi ja sisu ja nende sünteesi, mille tunnistajad meie oleme ja mille poole meie kahel rinnal tungime — sisu ja vormi poolest. Meie tõu laulikud on suuremas enamikus olnud Apollo lapsed, nende paremad laulud on olnud selged, läbipaistvad, päiksesäravad; kuid see ei ole mitte õige lüürika tee, millele viib Dionüsos omad lapsed igavesti salajail ja hämarail teil läbi tundmuste ja kirgede sügavate palangute. Siis, kui meil luuletaja sünnib, kelles need kaks teed üksteisest risti läbi lõikavad, tuleb tõsine Eesti luule.

2.

Jaan Bergmann ei ole mitte lüürik, vaid eepik. Tema luuletaja-and avaldab end küll kõige pealt jutustavas luules. See on imelik, et meil just jutustava luule alalt on võimalik ette tuua palju suurem kogu häid töid kui puhtas tundeluules. Kas tuleb see tõesti sellest, et meie tõu hingeelus intellektuaalne osa suurem on kui tundeline, või on meie tundelisus nii intiim, nii sügaval, nii häbelikult seespidiselt küdev, et kogu üheksateistkümnenda aastasaja luuletajad neile imemaile sisse ei ole pääsnud. Või on meie luuletajad senni veel seevõrra omas inimolemises kinni, et nad ei ole tihanud oma hinge seesmist tuld lasta lõkendada ühes põlemispunktis, mis neis tõuliselt kuhjunud. Kõiki meie paremaid töid iseloomustab mõistuse vasaratöö. Puudub see jumalik seesmine selgelt aimamine, seesmine eksimatu äratundmine, see segamata vulisev intuiitiivne põhiallikas, see tule, vee, sõnajalgade ja liblikate tumm kõnelemine, see kogumi, universi, aega-

dest aegadesse hoovav hävimata Elu, mille mõistmisele lähenetakse, oma hinge tundmuste ookeani kõige salajamatesse vetesse sukeldades. Meie tõul näib olevat mõistuse ülekaal tundmuste vastu ja sellest tuleb, et meie poeesia nagu hallast võetud on; tal puudub intuiitiivne soojus, sest intellekt on külm.

Algavate proosa- ja luulekirjanikkude juures kannavad tööd instinktiivset ja impulsiivset laadi, milles hoog ja elu esineb, kuid vananedes võidab paremate juures intellekt ja intuitsiooni puududes muutuvad nende tööd külmaks. Nii mitmegi kirjaniku-luuletaja juures oleme võinud konstateerida niisugust arenemist.

Ka Bergmanni kui luuletajat iseloomustab samane intellektuaalne külmus. Ta intuitsioon on liig väike. Omas meelega on ta Apollo laps; ta harrastab selgust, täpipealsust, mida ta ise seab kõrgemaks nõudeks luules.

Bergmann on luuletamise juba varakult jätnud. Iga tahes annab see tunnistuse Bergmanni kui tõsise luuletaja-iseloomu vastu, kes midagi muud ei oleks võinud olla kui ainult luuletaja. Luuletamine oli tol ajal nagu iga kõrgema hariduse ja seltskonna tegelase kohustus, mida tuli täita. Ja kes meie avalikkudest tegelastest juba Kreutzwaldist ja Jannsenist peale kunni Tõnissonini ei ole mitte luuletanud! Et neist kõik oleksid luuletajad olnud, on enam kui kahtlane.

Bergmann on oma laulud koguteoses „Jaan Bergmanni laulud“ 1901. a. välja annud. Esimeses osas võtame lähemale järelevaatamisele ta lüürilised laulud, mille sisuks on armastuse-, looduse-, isamaa-, vaimulikud ja mõned pühenduselaulud, teises osas käsitame ta eepilisi laule ja kõige lõpuks katsume võtta ta vormiväljendamise-abinõud lähemale vaatlemisele.

Nagu alguses tähendasime, ei ole Bergmanni kui luuletaja peavoorus mitte tundeluule, vaid jutustav luule. Bergmanni armastuselaulud ei ole küllalt isiklikud, nad on üldilised nagu rahvalauludki. Bergmann on liig rahuline, kohati passiiv. Tema armastuselauludes puudub kirk, puudub hoog ja õhin. Need ei ole tundmused, mis paisust üle ajavad, paremal juhtumisel on nad ainult argsed imetlemised, igatsused; neil puudub nõutav intiimsus, armsus ja sügav õrnus. Nad on liig selged, täpipealsed, seejuures aga motiivivaesed ja vähe pildirikkad. Tema luuletaja-iseloomus puudub dionüüsiline element, see poolhämär loov kirk, mis vanas ilmas kitsenahusse mässituid ja viinamarja mahlast joobnud käratsevaid salku ajas kisen-

dama ülmeelikutena: euoi, euoi! Nagu tähendatud, Bergmanni luulelaad on puhas apolloline, selge. Kuid see on omas arenemises alles algastmel, sest tas puudub plastilikkus, selle laadi peatunnus. Siiski mitmekordsel lugemisel võib jääda peatama mõnel armastuselaulul. Aegamööda hakkab mõni üksik lause helisema, jääb meele ja saab mõistetavaks isegi romantika-aja lõpmatuseni äratarvitatud aine — naise võrdlus lillega. Kõige suurem pahe aga on see, et tema armastuselaulud lõpevad refleksi-dega, mis luuletuste, isegi suuremalt osalt allegooriliste, maitsemise teevad võimatuks. Toome näitusena ühe Bergmanni armastuselaulu, mis oma aktiivsema meeleolu tõttu rohkem imponeerib. Peale selle saame siin tuttavaks Bergmanni pateetikaga, mis on ta luuleanni kõrvaljoon.

Ta ütles jah!

Ta ütles jah ja mina võtsin
Ta huulilt pandi palava
Ning ise tunnistama tõtsin,
Kuis Eedenisse tõstnud ta.

Ja hella puna kattis pale
Mu õiekesele õrnaste
Ning kallim netu, noor ja sale,
Mull' langes õndsalt rinnale.

Sa püha tuli taeva telgist,
Arm, põle, põle südames:
Tee heledaks meil omast helgist
Kõik elutunnid iganes!

Oleme meelega selle laulu valinud, et näidata Bergmanni armastuselaulude sügavalt romantilist idealismi. Kuid kõige selle peale vaatamata ei suuda Bergmann tulla lähemale meile oma tundmusega, meile ei saa usaldavaks ta allegoorilised sõnad: õiekene ja Eeden. Bergmanni armastuselauludest ei vaata meile mitte vastu armsad Alo silmad, mis igavesti hakkaksid paistma. Ta ihalduse objekt jääb lihastamata, sest ta ei saa nii kaugele, et ta ütleks nagu Jaak Peterson:

Sinu valged rinnakesed
On kui talve lumehanged —
Päike paistab nende peale.

Bergmanni ütluseviisis tunduks nagu kartus rohkem ütelda, kui väikekodanlik moraal lubab. Ja sellepärast jääb ta liig ütleldiseks. Paremad laulud on meile kõigile tuttavad „Oh võiksin ma tulle triivul“ ja „Vaigistus“.

Ka looduselaulud näitavad Bergmanni intuitsiooni jõuetust. Nagu armastuselauludeski seesmise mõistmise ja läbielamise asemel tihti refleksi ilmub, nii ka looduselauludes. Bergmann ei mõista ega aima looduse sügavat iseelu, ta seisab looduse ees teoloogina ja arvab olevat selle lõpulikult mõistetud, ja märgib siis teoloogilise rahuga looduse suuri avaldusi, ilma et kordagi tunneks äkilist tõmmet kogumi, universi poole. Bergmann kirjeldab loodust, looduse aja mitmekesisust märgib ta üles üleüldiste fraasidega, mitte kunagi isiklikuks saades. Siin on hommik kotdu ja lindudega, seal õhtu ehatähga, siin keväd, sügis, talv. Kõik see, mis on, on talle selge. Ja see tuleb kõik Looja läbi inimesele.

Ta jagab kõik nähtava ja mõeldava kolmeks. Need on: maailm, inimene ja Jumal. Tema, inimene, seisab looduse ees, tema taga on Jumal, mitte looduse keskel. Kogumi mõistmine on Bergmannile võõras. Loodus on talle tumm, ta ei kõnele temale mitte oma hämaruste kaudu tuhandel viisil. Bergmanni loodus tunneb ainukest shesti: inimene, vaata üles!

Tüüpiline laul, just paremate laulude hulgast võetud, milles looduse kolmikustamine esineb, on koguteoses nr. 36. Toome näiteks kaks esimest salmi; kolmes viimases salmis kõneldakse kevade andjast Loojast. Luuletus on huvitav oma kevadise rütmi poolest. Ta käib järgmiselt:

Lõo laulab ju ammu, ju lehkab lehekuu,
 Ju pääsurke pihrib, ju pakatanud puu,
 Juba haljendab oras, ju haljendab põld,
 Ammu seismas on saan, juba maanteel vurab tõld.

Ju lehekuu tulnud, ta tulnud sinule,
 Ju õitsevad õied sind hütavad õnele,
 Kuna käes sul on, inime, ilusam tund,
 Sa'gi ilutse, unusta ära talve und.

Looduse õitsmise, ta kogu olemise otstarve on Bergmanni järele inimese lõbustamine ja toitmine. Ta on inimese jaoks olemas. Et aga loodus oma elu elab, kinnist ja sügavat, ja et inimene ise ka ainus osa tast on, see ei tõusnud Bergmanni teadvuseni. Kuna tema kaasaegsed venelased Fet ja Tjutshev loodusesse kadudes salajail ja mõistusele varjatuil teil jõudsid looduse kui jumaluse sügavale mõistmisele, tuleb Bergmann valmisantud formelitega looduse ette, jääb selle ette seisma, ja Bergmann ja loodus on teineteisele võõrad.

— Можно ли трезвой то высказать силой ума,
 Что опьяенному Муза прошепчетъ сама?
 Я назову лишь цвѣтокъ, что срываетъ рука,
 Муза раскроетъ и сердце и запахъ цвѣта, —

räägib Fet omast annist. Kui kaugel on Bergmann sellest, et Muusa talle ise lille südame ja lõhna avaks. Bergmannil puudub sarnane joovastus. Tema muusa ei ole vist kordagi talle joovastuses käsi ümber kaela pannud. Ja kas ei oleks see mitte häbistav olnudki teoloogile?

Ja ometi, hulga luuletuste keskel, mis omavad kõik eelnimetatud vead, leiduvad mõned laulud, mis vaiksed, tagasihoidlikud, kuid siiski üksikute piltide pärast maitstavad, nagu näituseks „Õhtul“, mis siin toome, ja mis põhjust annavad Bergmannist sel puhul kõnelda.

Õhtul.

Armsad õhtu tuuled,
 Tasa puhuge,
 Hütüdku teie huuled
 Öilmed õhtule.

Paista armsal palgel
 Taevast maha, kuu,
 Et su vaiksel valgel
 Uinub õunapuü.

Lillekesed, neitke
 Rahus magama,
 Homme jälle täitke
 Aed hea lõhnaga.

4.

Bergmannil leidub ka jannsenlik kolmik: keiser, usk ja isamaa. Bergmann elas ajajärgul, mil luuletaja, kes mitte neist kolmest ei oleks laulnud, kividega surnuks oleks visatud. Seepärast kirjutasid patriootilisi laule kõik, kes üleüldse midagi kirjutasid. Patriootilisi laule kirjutada ja laulda oli siis moeasi. Seepärast ei näita üksikud isamaalised luuletused veel iseenesest mingisugust suurt isamaa-armastust. Ja mis tõsine või sügav või teadlik isamaa-armastus see oligi, kui kõige suuremadki patrioodid omast perekonnastki saksakeelset kõnelemist välja ei suutnud ajada, kui meie kõigi tähtsamate isamaaliste tegelaste lihased lapsed kadakateks kasvatati. Kui vähe tõsist patriotismi, kui õudne ja passiivne näib lõpuks olevat meie ärkamiseaja isamaaline vaimustus! Ta näib olevat enami-kus ainult sõnades. Ja seda õpetab meile isegi Koidula isiklik elu. Loidus tänase päevani!

Kui Bergmann ei oleks kirjutanud luuletust „Lein ja lootus“, siis ei tuleks uskuda ka tema tõendusi „Palves ja töötuses“, kus ta kõneleb:

Mina ka su armu rinal
Tahan teha sulle tööd,
Tahan sinu pühal pinnal
Püüda saata uinutööd.

Ehk jälle „Eesti lipus“ :

Sest kunni kestab loodusriigis
Täis kindlust kõrge taevavõlv,
Nii kaua kestab rahva liigis
Täis ausust Eesti rahva põlv.

Viimase luuletuse kõmisev paatos ei oleks veel tunnistuseks Bergmanni tõsisest isamaa-armastusest. Luuletus „Lein ja lootus“, mis seisab koos neljast sonetist, on aga läbi elatud ja läbi tuntud. Selle aluseks on saanud meelega, mis luuletaja tunneb nähes, kuidas

. . . ausad ajas kojast kiusu kaha
Ja loodi jäledasti lahutust
Ning hävitati Eesti ühendust.

Kõike seda nähes ja tunda saades heidab laulik meele :

Seal jätsin silmaveega lootust maha.

Patjade keskele nuttes kummuli heitnud, ilmub poedi ette „Eesti ingel“, tõugeenius, keda me kõigist kõige vähem tunneme,

ja pühkis silmist hellalt pisaraid
Ning andis lootust ahastaval' hingel'.

Teises ja kolmandas sonetis leiduvad „Eesti ingli“ sõnad.

Miks hingevalus muidu aega viidad
Ja paha pärast pillad pisaraid,
Mis Eesti ausad praegu tunda said,
Ning leinalipu musta ritva liidad.

Ei ole pehkind Eesti hoone piidad,
Veel talasid tal suuri, tugevaid,
Veel palju palke, häid ja parajaid,
Veel vaimuvara tallel terved riidad.

Kuid tulioks, mis tulekahju külli,
Ja pessiseen, mis seinad ära sööb,
Ning ussiseemne ärarikkuv vill,

See on sel silmapilgul selgest näha,
See valet vaeb ja tõele tuge teeb
Ning näitab, mis on tulevikul teha.

Siin leiab Bergmannis põlgtus avalduse. See tuleb hingest. Kuidas siin keel sõnarikkaks muutub! Meid ei huvita siin mitte palju, kelle vastu need sõnad käivad, meil on küll näha selle põlgtuse avaldust, mis luuletaja mõtte tiivustab.

Kolmandas sonetis kutsub ingel ühisele tööle :

Aus tegevus teil' olgu tugevuseks
Ja usukalju kindlaks aluseks
Ning armastus ja üksmeel ühenduseks.

Neis soovides on Bergmanni isamaa-laulude peamotiivid väljendatud, mis muis variatsioonides korduvad.

Neljandas sonetis ärkab poeet, täis lootust Eesti tulevikku.

Kuid mis on siis Bergmann motiivide poolest meie isamaa-lüürikale juure lisanud? Peab tunnistama, vähe. Kõik ärkamiseaja noorem põlv on Koidulat ainult jäljendanud. Nende kui epigoonide isamaa-laulude väärtus on peaaesjalikult ühiskondlik, mitte ilukirjanduslik.

Mis on öeldud looduselauludest, see jääb maksma ka Bergmanni vaimulikkude laulude kohta. Bergmann ei ole Jumalat otsinud oma hinge hämaruses. Ta on arvanud oma Jumala leidnud olevat teoloogiliste dogmade heleduses. Aga dogmade tuled on meile pimedad. Meie südamed jäävad külmaks. Bergmanni vaimulikud laulud on lauluraamatulised ja on kirikus laulmiseks.

Tõsist vaimustust ei leia me ka neist Bergmanni lauludest, mis keiser Aleksander II-le on pühendatud, ehk näd küll eestlaste tänumeelt näitavad keisrite vastu suurte reformide tulekul. Palju paremad on üksikud pühendused Hurtile, Wiedemannile, Kreutzwaldile j. m., millest luuletus „Lauluisa Dr. Fr. R. Kreutzwaldi mälestuseks“, eepiline olles, kohati ilusaks voolavaks luuleojaks muutub. Tükati langeb ta aga jutustava proosani.

5.

Juba alguses tähendasime, et Bergmann andeliselt on eepik. Kahjuks ei ole ta aga eepika peale suurt rõhku pannud. Peale ballaadide „Taara pidud taga selja“, „Ustava Ülo“ ja „Salme“ on ta teised eepilised tööd laialivalguvad, fragmentaarsed, stiiliühtlusetu. Hästi mõjuvad ka mõned valmid, nagu „Vasar“ ja „Lese silmapisar“. Üksikud kordaläinud ütlused, silmapilksed meeoleolud, mis lüürilisis laules ei ole lõpuni viidud ja seepärast loiult mõjuvad, on jutustusluules väga head ja kohased sidemed jutustuskäigu vahel ja annavad tööle maitsvuse.

Huvitav on see üksikasi, et neis just paremis eepilistes lauludes, ka rütm ühesugune on. See on amfibrak. Ta on sisust välja võrsunud. See vastab mõlemate tööde sisulisele ruttavusele, helevusele ja kärsitusele, nõnda et

sõnavaliku ja selle voolu vahel tekib täieline kokkukõla. Veel enam, ridade nobedad kõrvutiseisvad postriimid tõstavad veel rohkem laulude nõutavat helevust.

Mõlemad ballaadid on ajaloolise sisuga. Kui ballaadi „Taara pidud taga selja“ esimene salm läbi lugeda:

Hiis haljendab, tammikus tuhiseb tuul,
Sees kihab ja kahab ja sosistab huul.
Näe, tuluke tõuseb ja lainetab leek
Ning leegissa rehitseb roostetand mõök,

siis tõuseb silmi ette täieline illusioon, milles välise looduse, salajase kokkutuleku ja ohverdamise kirjeldus sulab üheks pildiks. Kui kõik möödus,

Siis uinuvad ilud ja suiguvad suud,
Ja kustuvad tuled ja kohavad puud
Ning uinuja silmle unede tiib
Kuldaegase ilu ja elugi viib.

Siin sulab vahe inimese, looduse ja luule vahel ja meie maitseme.

Niisama rikas kunsti raskusest on „Ustav Ülo“. Ka „Salme“ lugu võib veel teatava maitsemisega lugeda. Ses loos käsitatakse sama aega, mis „Ustavas Üloski“, vabadusesõja suurt ajajärku, Lembitu võitlusi Sakalas. Väga ilusasti kujutab luuletaja Lembitu kojutulekut sõjast, ruttavuse meeoleolu kajab välja rütmilist jooksusammu astuvast nelijalgsest trohäischest:

Lembit hüüdis, Lembit nõudis,
Lendas läbi vareme,
Lembit jooksis, Lembit jõudis
Kaasa surma sängile.

See on peale võidurikka sõja leedulaste vastu, kui sakslased Viljandis Valdeku ümber piiravad ja Lembit neile appi tõttab. Peale abikaasa surma tärkab Lembitus viha ja kättemaksmise-iha. Ta viib oma maleva Paala kaldale otsustavale lahingule. Et lahing kaotatud, seda aimame juba eelviimase, kolmanda osa ettevalmistavaist sõnust, mis osa järgmiselt algab:

Vinge sügisene vilu
Kasemetsad kolletas,
Surus hauda aasu ilu,
Hingeheitmist avaldas.

Kas ei või olla kindel, et sõda õnnetult lõpeb ja ka Salmel, Lembitu tütre, kes väevanemat Vidameest armastab, saatusetäht langeb. Onu Unipää, kes oma pea rüütlite odade ja ristiusu ees on kummardanud, tuleb saatus-

likkude sõnadega. Ei malda olla toomata nende kahekõne, mis on kirjatöö ilusam koht:

„Kus mu armas isakene?“

„Pandi mulda magama.“

„Kus mu kuldne peiukene?“

„Suri eile sõjassa.“

„Kus mu virka vennakene?“

„Suigub hauas sügavas.“

„Kesse kaitseb, lellekene,
Lapsukesi Lehulas?“

pärib Salme.

„Lapsi kaitseb ristikuju,
Kelle pandiks paneme,

vastab onu Unipää, kes Salme rüütlitele lubab anda.
Salme põgeneb.

Viimane osa algab ja lõpeb jälle loodusekirjeldusega, millest meie kangelase saatust ette aimame.

Vesi voolas, vesi mängis
Püsimata pilliroos,
Kalad vete vilus sängis
Lõivad lusti vaikselt voos.

Salme uputas enese.

Ena vete vilus sängis
Sulkus Salme vaikselt voos.

Ainult imelik on see idülliline põhiheli, millega töö lõpeb. Ei taha uskuda, et see oleks õigustatud. Raske rahvustraagika, samuti ka kangelaste isikliku elu kurb lõpp ei võimalda töö kergelt idüllilist tooni, osalt kergemeelsetki. Lõpusõnust tundub hooletu rahu, nagu oleks kõik nõnda pidanud olema, nagu oleks möödaminev liig kerge, mida võib unustada, et jälle idüllis edasi elada vaikselt, armsalt.

Filosoofilisest seisukohast oleks see õigustatud. Sest kõik, kõik läheb mööda ja saab unenäoks. Kurbuses ja valus surev elu annab uuele aset ja aeg on igavesti noor, ta ei tea möödaminevast midagi. On ainult igavene olevik, ei minevikku ega tulevikku. Kuid Bergmann on niisugusest vaatlemiseviisist kaugel ära. Ja sellepärast on ta toon vale. Muidki pahesid võiksime näidata rahvalaululiste parallelismide, kahekõneliste jutustuste, assonantside ja alliteratsioonide vahel. Nii laseb luuletaja Salmet, kahtlemata paganat, pöörda Jumala kui ristiusu Jumala poole. Ka ei tuleks leppida sellega, et luuletaja Lehula kõige kuulsama vanema tütre lambaid paneb hoidma. Ajalooliselt on see vaevalt õige. Vanemad moodustasid kahtlemata kõrgema kuningliku perekonna.

Selles nähtub romantikaline vana aja idealiseerimine ja idülliseerimine. Kuid vana aja kunstilisele, esteetilisele mõistmisele ei vii see tee mitte. Sarnast tõugu vääratusi tuleb ka teistes Bergmanni ajaloolistes lauludes ette. „Koidutäht“, mis rahvalaulu värsimõõdus kirjutatud, rajaneb mütoloogilisel alusel, kuid see alus on liig nõrk, liig õre; puudub mütoloogiline hämarus ja salapärasus.

Viimane pikem jutulaul, „Mustlane“, on hea tuju ja humooriga jutustatud. Tas leidub terav elu tähelepanek, ilmub rahvalaulu ja rahvakeele külgesündinud anne. Kuid kõige selle juures on kahju, et Bergmann rahvalaulu tõsi-seid rütmiseadusi ei tunne, et ta kõike rahvalaulu rütmi rikkust appi võttes ei ole saanud anda jutustusele tarvilist vastavat viisi. Nüüd, kus meie oleme teadlikuks saanud rahvalaulu värsimõõdu määratumaist rikkustest, on raske tähele panemata jätta vigu, on raske maitsta Bergmanni töid, mis on kirjutatud rahvalaulu mõõdus.

6.

Bergmanni toodangus tuleb arvesse võtta ka tema tõlked, mis ta Greeka, Saksa ja Vene keelest on teinud. Ta on esinenud meil esimesena suurema hulga heksaameetritega, ta on meie tõlkekirjandust rikastanud antiik- ja Saksa klassikapoeesia eestistamisega. Kahtlemata väärtus on ta Homerose Eesti keele istutamise katsel, mis on keeleliselt korda läinud¹⁾. Sõnade vägistamist, amputeerimist, nagu seda endiste luuletajate juures ette tuli, ei esine Bergmannil mitte. Kahju ainult, et ta tööd lõpule ei viinud, ja et ta käsuuri ei pea. Ta antiik heksaameeter muutub lihtsaks kuuejalgseks daktülik, millest viimane trohäus ehk spondäus. Ka „Batrachomyomachia's“ on see nii.

Saksa klassikute tõlkeid alguskeele ja meie kirjanduses leiduvate tõlgetega võrreldes tuleb tunnistada, et Bergmann hoolega algustekstist kinni peab. Sellevastu kaotab ta tõlke ladusus teiste kõrval. Niisugused tõlked on Schilleri „Kellalaul“, „Alpi mäe kütt“ ja Goethe „Udu-mäe kuningas“. Hästi on tõlgitud Chamisso „Salas i Gomez“, mille tertsiinid, kui esimesed meie kirjanduses, iseäranis huvitust pakuvad, meele tuletades kohati Grünthali „Jumaliku komöödia“ tõlke tertsiine.

1) J. Bergmanni tõlkes toome alamal Homerose lugulaulu „Odysseia“ III loo, mis tänini trükkis avaldamata. „E. K.“ toimetus.

Kuigi meie kõiki kunstinõudeid silmas pidades ei ole saanud Bergmannilt päranduseks klassikalikka tõlkeid, siiski on ta tõlgetel värsimõõdu ja salmiehituse arendamise mõttes suured teened. Ta tõlgete kaudu oleme õppinud tundma väga eriviisilisi salmi ja rütmi kogusid, mis on tarbeks tulnud meie algupärase kunstluule väljaarendamisel, meie juures ühtlasi ka seda uuesti tõendades, et ka salmide ja rütmide grupid pika valmimiseprotsessi läbi peavad tegema, et jõuda kunstilisele täiusele. Ja tõesti, kas ei tuleta järgmine Saksa keelest tõlgitud luuletus elavalt Suitsu „Elu tule“ rütmi, salmi ja riimi kogusid meele. Luuletuse pealkiri on „Õnnetu armastus“, mille toome Bergmanni tõlke näitusena.

Vahutav voog,
Kohisev tamm,
Tuuline hoog,
Rahnude ramm :
Tere aga !

Nõndagu lõpmata lainete kõik
Mulgi on muutmata pisara läik,

Nõndagu oksades tuhiseb tuul,
Sulk'mata südagi tuksatab mul ;

Ning nagu põline paas siin jääb
Samaks mu piin ehk suuremaks läeb.

Vahutav voog,
Varja sa mind,
Rahnude roog,
Mäleta mind :
Jumalaga !

7.

Kui Bergmanni selget, valitud, sõnarikast ja grammatikaliselt õiget ja edulist keelt Kreutzwaldi või Koidula omaga võrrelda, siis alles saame aru, kui palju Bergmannis meie luulekeel on edenenud. Ja luulekeele arendamist tulebki pidada Bergmanni peateeneks. Selget ütlemissviisi ja puhast keelt silmas pidades ei ole ime, et Bergmanni luuletused omal ajal kahel käel vastu võeti tere-tulnutena.

Nagu eelpool tähendatud, käsitab Bergmann juba sonetti, tertsiini. Sonette on tal viis ja need on haruldased asjad toleaegses luules. Seda austavam on Bergmannile, et ta kaunis puhaste sonettidega esineb. Ta riimib küll veel: küli — vili, teha — näha ja teeb grammatikavea: majadest — rajadest, et riimi puhta hoida, kuid muidu

peab ta sonetivormist kindlasti kinni. Muidu armastab ta neljarealist salmi ja sekstiini.

Ka rütm on Bergmanni lauludes mitmekesine. Ehk küll Eesti keelele kohane värsijalg trohäus ehk jooksik valitseb, tarvitab ta õige sagedasti jambi, anapästi, seda haruldast salmimõõtu Eestis, daktülit ja amfibrakki hea tagajärjega. Õieti ei ole jamb, amfibrak ja anapäst Eesti keeles mitte muud midagi kui trohäus ja daktül, millele anakruus või baas¹⁾ (äratõuge, alus) ette on pandud, sest eestikeelsed sõnad on mahajooksivad oma rõhu poolest; selge jamb, amfibrak ja anapäst, mis ülespoole tungivad, on neis võimatud.

Bergmann ei jää aga kuiva värsimõõdu skeemi juure seisma, ta moduleerib, muundab, teisendab. Selle läbi tekib helevus ja õhulisus, õrnus, voolavus, mäng.

Bergmannil õnnestub tihti ka sisu ja rütmi vahel vastavust leida. Näituseks „Kiigel“ :

Jalad heljuvad, kenasti kiiguvad käed,
Lõbu loomas on lahkemad taevased väed!

Kes ei tunne siin anapästiveerme juures, kuidas kiik üles-alla õõtsudes õhust läbi löikab, kuidas seelikud vuhi-sevad, kuidas värsimõõdu rõhukoht kiige kõige madalale ja aeglasemale seisule vastab.

Et aga meri daktülis õõtsub, see on küll vastav luuletaja iseloomule, mis näib olevat rahulik. Jumala pärast, mitte jambi, mitte amfibrakki, mitte milgi tingimisel anapästi sööstvaid valgeharjalisi ja mürisevaid laineid, mis tormavad meeletult üle kaljude rannale, sealt tagasi, rannale, sealt tagasi, murravad mastid ja purjed. Ja puudub rahu ja selgus ja valgus.

Luuletus „Kalapüügil“ (lk. 101) näitab isegi teatavat luksust. Selles tulevad ette eesriimid, senni järeletegemata meie ilmunud luuletusis. Daktüli-värsimõõdu juures seisavad ees kahe silbised ja lõpus ühesilbised paarisriimid. Kui aga veel juhtumisi keskel täishäälikute või umbhäälikute kokkukõlad ette tulevad, nagu neis ridades :

... Kiigu, mu paadike, purjeta seal,
Liigu, mu laevuke, lainete peal . . .

siis tõuseb luuletus niisugusele laulvusele, nagu seda enne pole nähtud.

1) Anakruusiks ja baasiks nimetati vanas klassika prosoodias ehk värsitehnika-õpetuses neid tõmbeid lüüral, mis tehti enne lauluvilisi rütmilist jooksu. Laulu saadeti alati kaasmängul. Anakruus on üks tõmme, baas — kaks.

See on tõesti ootamata ja uskumata. Kui aeg oleks olnud soodus, siis oleks Bergmannist võinud saada värsi-
tehnika õpetaja oma põlvele. Nüüd on üksikud katsed
nagu mänguks.

Teiselt poolt näib Bergmann aga ka huvitavana. See on ta etümoloogia ja süntaks. Ta tarvitab niisuguseid sõnakujusid, mis osalt meieaegsele keeleliikumisele sihiks. Nii kirjutab ta: vesirikas jõgi (lk. 8); liikmille; tulisi jalu minema (lk. 142); hakk = hakkamine = hakatus; viib = viibimine (lk. 60); vilistlema; ähvardelles, maruvihalla; senni, kunni; mõtlin, võtin; röövil (instrumentaalses tähenduses) võtta käest; varalt (vara poolest) vaene mehike (lk. 182). (Vaata Lauri Kettuse ettepanek: varaldasa vaene „Keelelises Kuukirjas“ 5/6.) Tuleb ette aga ka väärvorme, nagu õut pro: õue (mida?), kolm korda karikat (pro: karika) tõi, imedalt (lk. 69) j. n. e.

Siiski valitseb Bergmanni keeles haruldane puhtus ja kord. Tal on keeleinstinkti. Meeldib isegi tema „h“ väljajätt sõnast hoovama; voolavuse laiusele ja sügavusele vastab kaugemalt paremini lahtise o-ga sõna oovama. Huvitav on ka see, et juba Bergmann tarvitas sõna kalur = kalastaja = kalapüüdja, mida keeleuuenduse ajajärgul uuesti hakati tarvitama nagu täiesti uut. Tulevad ette ka vähem tuntud sõnad nagu: alune, liivik, turgutama, kidu (?)

8.

Bergmann lõpetas varakult luuletamise. Kui Apollo järelkäija ja klassikalise hariduse saanud luuletaja, on ta tuntavalt kaasa aidanud meie luule arenemisele. Ta on eepikas annud isegi mõned jäädavad kunstiväärtuslised tööd, kuid tõsine luuletajatemperament ei ole ta mitte. Seda tõendab ta kui luuletaja liig varane põeesiapõllult lahku-
mine. Talle ei ole luule mitte kõik olnud, ta on enam võinud olla kui luuletaja ja seepärast on teda muusa tihti maha jätnud, see igavesti armukade armastaja. Tihti on tunne, et Bergmann on õpetaja, kes luuletab, ja õpetajana kirjutabki tema oma jumalagajātu ja lahkumiselaulu, mille siin toome ja mis on tunnistuseks meie endisele arva-
misele.

Mu viimne soov.

Ma soovin viimseks omale,
Et tuleks õnnis tunnikene:
Ja viiks mind taeva rõõmule,
Ja jõuaks rahu igavene.

Siis tule, surm, ja taluta
Mind tüliilmast rahuraale,
Kus kustumata rõõmuga
Võin jääda õndsas rahumaale!

Kui tuleb viimne tunnike,
Siis ole, Jumal, armuline
Ja anna andeks minule
Kõik patud, ole armuline!

Ei oma õigust otsi ma,
Vaid üksi Jeesu teenistusest
Ja armust ootan elada:
Siis kutsu mind siit kaduvusest.

Kui seejuures meele tulevad Alfred de Musset' read
kuulsast elegeiast „Lucie“:

Mes chers amis, quand je mourrai,
Plantez un saule au cimetière.
J'aime son feuillage exploré,
La pâleur m'en est douce et chère,
Et son ombre sera légère
A la terre ou je dormirai.¹⁾

siis näeme meie, missugune vastamatus on Bergmanni kui luuletaja ja ta äramineku-laulu vahel; meie istutame mõttes Musset' sõpradega ta hauale leinapaju ja tunnistame enesetele: Kaks asja on meil ikka puudunud: aeg, mis oleks kohustanud luuletajaid tõsisele loomisele, ja, veel enam, tõsine luuletaja-iseloom, kes kõige kiuste midagi muud ei oleks saanud olla kui ainult luuletaja. Bergmann ei ole see mitte olnud. Ja saatus on tahtnud, et needki, kes luuletaja jumalikku tuld omas rinnas on kannud, nagu langevad tähed on meist mööda vilksatanud, enne kui oleksime saanud usutava tunnistuse nende tõeolemisest. Kuid siiski, Bergmanni vaim on ajast tulevate põlvete poole välja heitnud oma vaimu suurtsugusemaid kiiri. Meie oleme neid lasknud läbi lennata oma hinge tõelikkuse klaasprismast ja oleme neid sarnastena näinud. Aga kiired sööstvad meist mööda. Ja kes ütleb, et neid mitte ei nähta teisiti?

Henrik Visnapuu.

-
- 1) Mu kallid sõbrad, kui ma suren,
Istutage paju mu hauale.
Armastan ta nutvat lehist,
Mille kahvatü värv on mulle magus ja kallis
Ja mille hämarus saab olema kerge
Maale, kus ma magan.

J. Bermanni kirjatööd.

J. Bergmann algas oma kirjanduslist tegevust minuga ühel ajal, 1876, mil mõlemad alles gümnaasiumi pinkidel istusime. Vähemalt ilmus tema poolt sel aastal esimene jutustus ajalehes, minu poolt esimene raamat.

J. Bergmanni kirjatööd on järgmised:

A. Raamatud, mis J. Bergmann trükki toimetanud.

1. Öövahi uus aasta. Tartus, Laakmann 1877, ilmus seega ta üliõpilaseks saamise aastal.
2. Üleüldine ajalugu I. Tartus, Schnakenburg, 1879; teine trükk 1908.
3. Üleüldine ajalugu II. Tartus, Schnakenburg, 1880.
Üleüldise ajaloo eest sai J. Bergmann sel ajal kuulmata hinna, 50 rubla poognast. Kolmas anne jäi autorileksami vastu valmistamise põhjusel ja pärast Petrogradis rohkete ametitööde pärast kirjutamata. Hiljemini ei tuntud kolmanda jao ilmumise kohta enam huvi.
4. Eesti Keisrilaul. Sõnad J. Kappeli kompositsioonile. Tartus, Schnakenburg, 1882.
5. Kroonimiselaul. Sõnad J. Kappeli kompositsioonile. Petrogradis, Tani, 1883.
6. Laste rõõm, a — u. 1888—1892. Esimene mõne aja takka ilmuv, nelja-leheküljeline laste ajakiri.
7. Uus Meremaa. Tallinnas, Mickwitz, 1888.
8. Kodulaste raamat. Tartus, Hermann, 1890; üheksas trükk 1912.
9. Sõnumid Madagaskari saarelt. Tallinnas, Mickwitz, 1891.
10. Mõttereis Majaveramisse. Tallinnas, Mickwitz, 1893.
11. Piibel pagana kohtu ees. Tallinnas, Mickwitz, 1894. 7., 9., 10., 11. niinimetatud „missiooni raamatud“, „Pühapäevalehe“ kaasanded.
12. Priiuse kõne. Viljandis, Feldt, 1894.
13. Juubelijutlused. Tartus, Vares, 1895.
14. Gustav Aadolf. Tartus, Eesti Üliõpilaste Selts, 1895.
15. Katekismuse viis peatükki ja õpitavad piiblisalmid. Tartus, Hermann, 1895.
16. Uued vaimulikud laulud. Tartus, Hermann, 1895.

17. Missionitöö rahvakoolis. Tallinnas, Busch, 1896.
18. Wiilip Melanthon. Tartus, Eesti Üliõpilaste Selts, 1897. Ilmus 36.000 eksemplaaris.
19. Kiigevere küla esimene koolmeister. Tartus, Postimees, 1898.
20. J. Bergmanni laulud. Tartus, Vares, 1901.
21. Lasteleht I, II, III, IV, V, 5 aastakäiku. Tartus, Postimees, 1901—1905.
22. Kelleste omad. Panteniuse romaani tõlge. Tartus, Postimees, 1902.

Romaan hakkas mõnda aastat varem „Olevikus“ ilmuma, kuid Nebokat muretses Panteniusele enesele vaheajal tõlkimise ainuõiguse ja nii jäi Bergmanni töö Olevikus poolikuks.

23. Vaimulikkude talituste käsiraamat. Tartus, Agentur, 1902.
24. Missionipildid salmides lastele. Tallinnas, Mickwitz, 1908.
25. Abikassa Juubeliraamat. Tartus, Laakmann, 1909. Trükiti 200.000 eksemplaari!
26. Neli ustavat tunnistajat. Tallinnas, Mickwitz, 1910.
27. Aga keda teie mind ütlete olevat? Tallinnas, Mickwitz, 1911.
28. Mis kasu toob meile piibel? Tallinnas, Felsberg, 1911.
29. Piiblipüha lendleht I—IV. Tartus, Mattiesen, 1911—1914.

B. Pikemad kirjatööd teiste autorite väljaannetes.

30. Kudas meister Sõrmkübar raha auku tahtis kaevada. „Eesti Postimees“ 1876, nr. 16—17.
Bergmanni esimene trükist ilmunud kirjatöö, koolipoisi-põlvest.
31. Kuus aastat Venemaal. „Meelejahutaja“ I, 1878.
32. Batrachomyomahia (Hiirte ja konnade sõda). „Meelejahutaja“ I. 1878.
33. Eestlane ordo ajal. „Eesti Postimehe“ kalender 1880.
34. Mõnda meie esivanemate elust. Isamaa kalender 1882, lk. 1—12.
35. Kadunud ametikuub. Isamaa kalender 1883, lk. 1—45.

36. Kolm päätükki kosimise ajaloost. Isamaa kalender 1884, l. 66—88.
37. Kivikirija piiblisõna. Isamaa kalender 1895, l. 154—160.
38. Egiptusest Indiasse. Isamaa kalender 1897, l. 131—142.
39. Keiserlik Kõrgus Kreekas ja Egiptuses. „Sirvilauad“ 1897, l. 1—20.
30. Koraan. „Sirvilauad“ 1898, l. 16—28.
41. Odysseia IX. Eesti Üliõpilaste Seltsi Album I, 1889, l. 102—118.
42. Odysseia XII. Eesti Üliõpilaste Seltsi Album II, 1894, l. 81—93.
43. Odysseia I. Eesti Üliõpilaste Seltsi Album VI, 1901, l. 18—30.
44. Odysseia II. Eesti Üliõpilaste Seltsi Album VII, 1902, l. 67—92.
45. Odysseia III. „Eesti Kirjandus“ 1916, nr. 10, lk. 332—346.

Küsimise peale mullu, kas veel käsikirjas Odysseia laulusid valmis, ei saanud ma Bergmannilt vastust.

46. Jutlused nr. 5, 6, 14, 24, 33, 37, 63, 84, ja Kroonupühade jutlused nr. 88—95 minu jutluseraamatus „Elupu“, I, II ja III trükk.
47. Jutlused nr. 12, 33, 36, 38, 39, 47, 82, 92, 96 minu jutluseraamatus „Pühapäevane raamat“ 1906.
48. Jutlused „Kirikukellades“.

Et mul nende aastakäikusid käepärast pole, ei või ma jutlusi ligemalt ära määrata.

49. Koidula kirjad. „Eesti Kirjandus“ 1908, lk. 185—188.
50. Paar täiendust K. A. Hermannini eluloo kohta. „Eesti Kirjandus“ 1909, l. 127—131.
51. Supelvõõrast sõjavangi. „Virmalised“ 1914, nr. 39—42.

Kirjatöö kirjeldab Bergmanni üleelamisi sõja algusel Saksamaal, jäi trükkimisel pooleli ja on praegu veel täielikult ilmunuta, ehk küll käsikiri olemas.

52. Georg Koik. „Eesti Kirjandus“ 1915, nr. 4, l. 125—128.
53. Matteuse evangeeliumi viies peatükk. „Eesti Kirjandus“ 1916, l. 64—72.

D. Võõraste tööde väljaandmine ja parandamine.

Piibli raamat. Tartus, Mattiesen, 1903.

C. R. Jakobsoni Kooli Lugemise raamat I.
Tartus, Laakmann, 1906.

C. R. Jakobsoni Kooli Lugemise raamat II.
Tartus, Laakmann, 1907.

Vaimulikud laulud. Riias, 1895.

Uus Lauluraamat. Tartus, 1900.

Agenda. Tartus, 1902.

Katekismuse 5 peatükki.

E. Ühistöö asjatundjatega.

Uus Testament. Proovitrükk. Tallinnas, Mickwitz, 1912.

Vana Testamendi tõlge.

Käsitöös valminud 9. juulil 1915 — 41 köidet, 4714 lhk. Piibli tõlke nimetab Bergmann ise oma elutööks. Kui ka komisjon töö valmistab, langeb lõviosa tööst ometi Bergmanni arvesse. Tema valmistab komisjoni jaoks tõlke, tema kirjutab pärast ühist läbivaatamist tõlke puhtalt ümber. Peaaegu 20 viimast eluaastat ta kirjanduslisest tööjõust nõudis piiblitõlge enesele. Lõpetamata jäid piiblitõlke pärast „Odysseia“ ja muud kavatsused. Piiblitõlke valmistamise järele ei lasknud haigus enam muud tööd käsile võtta.

Peale eelnimetatud tööde on J. Bergmann Dr. M. Weske ja Koidula laulud korraldanud ja trükkivalmis teinud. Viimased ootavad ligi 30 aastat trükkimist ja peavad veel 20 aastat ootama, kuni autoriõigus kustub ja laulud üleüldiseks omanduseks jõuavad. Niisama on J. Bergmann „Vana Kandle“ Kolga-Jaani laulud trüki tarvis korda seadnud.

Hulga mõnesuguseid lühemaid kirjutusi, arvustusi ja luuletusi on Bergmann ajalehtedes 1876—1915 avaldanud, nimelt „Eesti Postimehes“, „Olevikus“ 80. aastatel, „Postimehes“ ja A. Mohrfeldti „Meelejahutajas“, enamasti —g— märgi all, „Meelejahutajas“ vahel ka täie nime all. Viiks liig kaugele neid kõiki siin hakata üles lugema. Luuletused on hiljemini „J. Bergmanni lauludes“ ilmunud. Ajalehtedes on peale selle mõned siin nime tamata jäänud pikemad kirjatööd avaldatud, kuid need trükiti pärastpoole iseraamatutena, neid olen ainult raamatute nimekirjas nimetanud.

Laululehti on ta iga aasta enam-vähem trükki saatnud ja neis osa oma vaimulikka laulusid avaldanud. Varemalt ilmunud laulud on ta „Uutes vaimulikkudes lauludes“ ära trükitud, hilisemad tooted ei ole peatsele kaduvusele määratud laululehtedest kaugemale pääsnud.

Üliõpilaseks saades hakkas J. Bergmann Dr. K. A. Hermanni nõu peale „Vanemuise“ jaoks näitemängu kirjutama. Ta tõlkis viis näitemängu Saksa keelest ja kirjutas peale selle veel algupärase näidendi „Dr. Weske kimbus.“

Oma kirjavahetuses käsitab J. Bergmann alati pikemalt sellekordseid kulturanähtusi. Neist leidub peatükk Eesti kultura ajalugu. Tarvis oleks tingimata hoolt kanda, et Bergmanni kirjavahetus alal hoitaks ja tulevatele Eesti kulturaloo uurijatele kättesaadavaks tehtaks. Bergmanni kirjavahetuse teated valgustavad ka paljude Eesti tegelaste tööd ja esinemist; sellekohaseid isiklikka teateid ei ole millalgi ajakirjandusesse pääsnud ja see asjalugu tõstab Bergmanni kirjavahetust märksa.

M. J. Eisen.

Homerose „Odysseia“ kolmas lugu.

Greeka keelest J. Bergmann¹⁾.

1. Päike nüüd tõusis üles ja ilmus ilusast järvest Vaskise taeva alla, et taevaste rõõmuks ta paistaks Ning ka maistele heaks üle viljaka põllu ja aasa, Siis saivad Pylosse sõitjad ja jõudsid Neeleuse linna.

1) Varemini on Homerose lugulaulust „Odysseia“st „Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumites“ J. Bergmanni tõlkes ilmunud: I lugu (VI albumis, lhk. 18—30), II l. (VII alb., lhk. 67—79), IX l. (I alb., lhk. 102—118) ja XII l. (II alb., lhk. 81—93). Kui palju „Odysseia“ lugusid kadunud käsikirjas veel tõlgitud, selle kohta pole meil lähemaid teateid. Igatahes kavatses ta kogu „Odysseia“ Eesti keele tõlkida; seda lõendavad muu seas read, mis ta 21. jaanuaril 1909 „Eesti Kirjanduse“ toimetusele kirjutanud: „Niipea kui IV lugu tõlgitud on, saadan ta toimetuse kätte. Seda sama sünnib järgmistel lugudega, kunni terve „Odysseia“ tõlgitud on.“ Peale siin avaldatud III loo ei ole „E. K.“ toimetus J. Bergmannilt aga enam uut tõlke järge saanud. „E. K. toim.

5. Rannal viidi just ohvrid ja ohvriti mustasid härgi Mustajuukslise auks, maaväristajale rõõmuks. Üheksa istet seal oli ja iga peal istus viissada : Pingi pealt üheksa härga nad viisivad ohvriks ja [nüüd nad
10. Sõid sisikondasid ise ja jumalail' andsivad kintsud. Tulijad tüürisid randa ja tõmbasid peelepuust purjud Maha ja sidusid laeva seal kinni ja astusid maale, Laevast ka Teelemah läks ja tema ees kõndis Ateene. Minejat õpetas käies ja juhatas taevalik saatja : „Teelemah, nüüd pole sul enam kedagi karta siin [vaja!
15. Selleks sa siia ju sõitsid, et kuulaksid järele isast, Kus tema maa peal viibib ehk mis teda õnnetus [taband. Mine nüüd Nestori juure, kes hobusid taltsitab hästi : Küsi ta käest, mis ta teab, ja palu, et nõu sulle annab, Palu ka seda, et tõtt sulle täiesti kuulutab tema.
20. Ega ta valeta sulle, seks on tema mõistlik ja vaga.“ Temale vastas seepeale siis mõistlik Teelemah [nõnda : „Mentor, kuis lähen ta juure, kuis temaga rääkima [hakkan? Pole ju vilunud veel mina pidama pikemat kõnet. Peale mul tuleb ka hirm, kui vanema mehega räägin!“
25. Temale vastas seepeale siis sinisilm Pallas Atheene : „Teelemah, muist sulle ütleb su süda, mis ütleva [pead, Muist sulle annab üks jumal. Ma mõtlen, et sündinud [pole Jumala tahtmata sina, ei ka mitte kasvanud üles!“ Kui oli öelnud need sõnad, siis ruttas ees Pallas [Atheene
30. Kärmesti, aga ta läks talle järele jälgesid mööda. Tulijad jõudsid sinna, kus Pylose istmed ja mehed : Kõige ees istus seal Nestor ja pojad ja sõbrad kõik [ringis, Panivad küpsema liha ja pistsid orade otsa. Kui nemad võõraid nägid, siis jooksid kõik neile [vastu,
35. Surusid terviseks käsi ja pakkusid mõlemil' istet. Kõige ees Nestori poeg Peisistratos lähenes neile, hakkas kinni neil käest ja kutsus lauda nad sööma, Vildist vaipade peale, mis liivale laotud maha, Nii et teine pool isa ja vend Thrasymeedes neil kõrval.

40. Andis siis kumbkile tüki ta sisikonda ja valas
Viina kuldkarika sisse ja tervitas pakkudes peekrit
Kitsenahkkilbise Zeusi noort tütart Pallas Atheenet:
„Palu nüüd, aulik võõras, Poseidonit, merede
[käskjat,
Sest teie tulite siia ja leidsite meid tema ohvrit.
45. Aga kui ohvrit sa annud ja palunud nõnda kui õige,
Anna ka sellele kätte siis karikas magusat viina
Ohvriks, et temagi võiks häid jumalaid paluda taevas:
Kõigile on ju siin maa peal taevasid jumalaid tarvis.
Ta aga noorem teist kahest, niisama vana kui mina,
50. Sest sulle esiti annan kuldkarika joomiseks kätte.“
Ütles ja andis ta kätte siis peekri, täis magusat
[viina.
Aga Atheene sai rõõmsaks, et mõistlik ja õige nii
[tema
Oli, et talle ta esmalt kuldkarika viinaga andis.
Kohe Poseidoni poole siis pööris ja tegi nii palvet:
55. „Kuule, maapiiraja, vägev Poseidon, mis palume
[meie:
Ära sa tagasi lükka, vaid täida täiesti palve!
Nestoril' anna sa au ja ta poegile lõpmata palju
Ja siis rõõmusta kõiki ausaid Pylose mehi,
Kes sulle ohvrit siin tõid, neile tasu sa tuhande võrra!
60. Anna, et Teelemah läheks ja minagi tagasi tervelt,
Kui ära oleme teinud, miks tulime laevaga siia!“
Nõnda ta palus ja ise kõik täitis, mis palunud oli.
Teelemah võttis ta käest kuldkarika viinaga vastu,
Tegi niisamuti palvet ja täitis kõik päritud kombed.
65. Senni sai liha ju küpseks ja võeti oradelt ära,
Lõigati tükiks ja jaeti siis kõigile sõbjaile kätte.
Aga kui isu ja janu kõik täiesti kustutand olid,
Hakkas võõraste käest järel küsima elatand Nestor:
„Nüüd on kõnelda aeg ja võõrastelt küsida sünnis,
70. Kes nemad on, kui ju südant nad toiduga kinnitand
[lauas.
Võõrad, kes olete teie? Kust tulite lainete turjal?
Kas teil on ajada asju? Või luusite ümber niisama?
Röövlid, need hulguvad merel ja nuusivad läbi kõik
[kaldad,
Panevad elugi pandiks, et võõraile kahju saaks teha.“
75. ~~Temale~~ ~~kostis~~ ~~sepeate~~ siis mõistlik Teelemah
[vastu
Kartmata, sest talle valas Atheene hingesse julgust,

- Et tema järele päriks, mis kadunud isast ehk teada,
 Ning et ta isegi kuulsaks saaks kõikide rahvaste seas :
- „Nestor, Neeleuse poeg, sa Ahaja kuulsatest kuulsam,
 80. Küsid : kust oleme meie? Ma tahan kõik seda sull'
 [õelda!
 Tuleme Ithaka saarelt ja oleme Neejoni jalalt,
 Ajame eneste asju, ei puutu see rahvasse mitte.
 Nimelt seks olen ma teel, et kuuleksin midagi isast,
 Kuulsast Odysseusest, kes nii palju on kannatand,
 [kes kord
85. Sinuga ühtlasi Trooja on läinud ja hävitand linna.
 Teistest ometi teame, kes Trooja all sõdimas olid,
 Mis neist kõigist on saanud ja kuidas nad surma on
 [leidnud,
 Temast ei surmagi tea, kõik kinni on katnud Kro-
 [niion!
 Ükski ei tea meil' õelda, kus kohal just tema on
 [surnud :
90. Kas ta on kuival maal surnud, kui vaenlased ära ta
 [võitnud,
 Või on uppunud ära ta Amfitriite vette?
 Seepärast palun nüüd sind ja põlvist sul hakkam ma
 [kinni :
 Ütle, kuis oli ta ots, kui kurb see ka olgu, kas nägid
 Oma silmaga ise või kuulsid kellegilt teiselt
95. Rändajalt seda! Ma ise ju õnnetuks sündinud ilma!
 Ära sa midagi varja, et armu või haledust tunnend,
 Vaid mulle jutusta kõik, mis oled sa silmaga näinud.
 Südamest palun: Kui iial mu isake osav Odysseus
 Sulle on midagi head kas sõna või teoga teinud
100. Trooja linna all, kui kannatas Ahaja rahvas:
 Mõtle siis nüüd selle peale ja räägi, mis tõsi on,
 [mulle!“
 Temale kostis seepeale siis hobustetaltsija Nestor:
 „Sõber, sa tuletad mulle meele mull' kõik seda vaeva ja
 [häda,
 Mis meie Ahaja pojad seal Trooja all oleme kannud,
 105. Kas meie laevaga merd läbi sõitsime risti ja rästi
 Saaki otsides, kuhu meid kutsus just vägev Ahilles,
 Või jälle linna all ise kõik püüdsime Priiamust võita :
 Ikka meilt riisus siis surm kõige paremaid Ahaja
 [mehi!
 Magamas Aajaks seal, mees nagu Aares, sealsamas
 [Ahilles,
110. Seal ka Patroklos, nõu poolt taevaste sarnane üsna,

- Seal minu armastud poeg Antiilohus, tugev ja vägev,
 Võitluses võimas ta oli ja jooksmises viledam teistest!
 Paljugi oleme muud veel kannatand häda ses sõjas!
 Kes seda surelik võiks kõik otsani rääkida ära?
115. Jääksid sa siia viis aastat või kuus ning küsiksid aina,
 Mis on kannatand Trooja all viletsust Ahaja rahvas:
 Enne sa pööraksid koju, kui kuuleksid hädade lõppu!
 Püüdsime üheksa aastat ju kõiksugu kavalust kaudu
 Jagu neist saada ja vaevalt sai viimaks neist võitu
 [Kroniion.
120. Ega seal olnudki teist, kes temaga võistelda oleks
 Võinud, sest kavalam kõigist ja osavam oli Odysseus.
 Või siis sina ta poeg ja tõesti tema su isa?
 Näost küll oled ta nägu, et imestus tuleb mul peale.
 Kõnest ka oled ta laadi; ei tahaks uskuda keegi,
125. Et üks nõnda noor mees nii mõistlikult rääkida oskab.
 Seal küll mõlemad meie, ma ise ja osav Odysseus,
 Lahku ei iialgi läind, kui olime nõukogul ühes,
 Vaid kõik ühisel nõul ja targa meelega läbi
 Katsusime, mis tuluks võis Argivi rahvale tulla.
130. Aga kui olime Trooja ju võitnud ja hävitand hoopis,
 Läksime laeva, kuid jumal meid lahutas üksteisest ära.
 Pealegi otsustas Zeus meie koduteed koguni kurvaks
 Muuta, sest kõik meie mehed ei olnud targad ei
 [õiged;
 Seepärast saivad ka surma nii mitmed vägevad mehed.
135. Kättemaksmise-vihas löi lahutust Atreuse poegil'
 Vägeva Zeusi tütar, noor sinisilm Pallas Atheene.
 Ühes need kutsusid kokku kõik greeklased nõukogu
 [peale,
 Võõriti, mitte kui kord, vaid päikese loojaku ajal,
 Sest nemad tulivad küll, kuid olivad joovastand
 [viinast:
140. Neile nad ütlesid siis, mispärast nad kogunud rahva.
 Menelaos siis käskis, et terve Ahaja vägi
 Laevaga sõidaks koju ilmmääratul merede turjal,
 Kuid Agamemnon ei tahtnud, vaid soovis, et rahvas
 jääks sinna,
 Et ta saaks sadasid hargi ja jäärasid ohvrida pühalt,
145. Et tema taltsitaks ära Atheene leekivat viha,
 Meeletu, sest ta ei teadnud, et viha see jätta ei
 [tahtnud!
 Ruttu ju jumalad muuta ei lase, mis nõuks nad
 [võtnud.
 Nõnda nad seisivad kaks ja vaidlesid valjusti väga:

150. Tõusid siis tuhinal üles kõik soomustud Ahaja mehed
Määratu müraga, ise nad hoidsivad kahele poole.
Õösi nad puhkasid küll, kuid haudusid südames kurja
Teisele teine, sest Zeus ise valmistas hukatust meile.
Koidikul viisime laevad siis kaldalt merele meie,
Kandsime sisse kõik vara ja kaunivööllised naised,
155. Aga teine pool rahvast jäi kaldale Atreuse poja
Rahvaste karjase juure ja Agamemnoni seltsi.
Meie siis sõitsime kohe sealt laevaga minema ruttu,
Kuna üks jumal meid juhtis. ja viis meid voogu-
[dest üle.
Teenedos oli meil jaamaks, siin viisime jumalail'
[ohvrid,
160. Et aga saaksime koju; kuid Zeus ei lasknud veel
[minna,
Sest jälle teist korda laskis ta tõuseda tüütavat tüli.
Ühed nüüd pöörivad ümber ja hakkasid tagasi sõitma,
Kõige ees ošav Odysseus, kes targem ja kavalam
[teistest,
Et Agamemnoni meelt nad teeksivad üheskoos rõõm-
[saks,
165. Ma aga edasi sõitsin ja minuga teine pool laevu,
Sest mina aimasin paha, mis mõtles meil' saata üks
[jumal.
Tydeuse sõjalik poeg tuli ühes ja julgustas teisi.
Kõige viimati ilmus veel Menelaos meil seltsi,
Kui meie Lesboses nõu kõik pidasime, kuis sõita :
170. Kas meie põhja poolt Hiiost, mis mäGINE, sõidame
[mööda
Psyria saare kaudu, mis kõrvale pahemat kätt jääks,
Või jälle lõuna poolt Hiiost, alt mööda tormisest
[Miimast ?
Hüüdsime jumala poole, et juhataks teed tema meile :
Juhtis ja käskis kesk merd meid tüürida Eubõa poole,
175. Et meie saaksime enne, kui hukatus tuleb, ju sinna.
Tõusiski vingudes tuul ja puhus paisuma purjud ;
Sõitsime kalade merest siis kärmesti õnnega üle
Õhtuks Geraistose alla. Seal viisime härgade kintsa
Palju Poseidonil' ohvriks, et meresõit õnnelik olnud.
180. Neljandal päeval ju saime kõik tervelt Argose alla :
Maale läks Tydeuse poeg Diomeedes ja kõik tema
[mehed,
Aga ma edasi sõitsin ja tüürisin Pylose poole
Paraja tuulega, mis meile läkitand jumalik heldus.

- Nõnda sain koju, mu poeg, ega tea, mis teistest on
[saanud,
185. Kes veel greeklastest elus, kes Ahaja poegist on
[surnud.
Aga mis kodus ma kuulnud, kui viibisin siin omas
[majas,
Räägin ma kõik ega taha sest midagi salata sulle!
Oeldakse, õnnega jõudnud sealt myrmidoonlased koju,
Keda Ahillese poeg isa kombel on juhtinud hästi,
190. Õnnega Pöase poeg Filokteetes, vägev ja kuulus.
Ka Idoomeneus viind oma kaaslased Kreetasse tervelt,
Kes olid pääsenud sõjast, ja meri ei neelanud ühtki.
Aga Atreuse pojast ju olete isegi kuulnud,
Kuis tema tuli ja suri Ägisthose mõrtsukamõõgal.
195. See aga nuhtluse sai, et kõik õiglased ütlevad:
[„Paras!“
Küll on see hea, kui poeg jääb maha tapetud
[mehest!
Nõnda ka tasus seal poeg oma isa mõrtsukal' kätte,
Ilgel' Ägisthosel', kes ära tappis ta kuulsama isa!
Sinagi, sõber, sest suur ja nägus sa oled mu silmas,
200. Ole nii vahva, et kiitvad sind õndsaks kõik tulevad
[põlved!“
Temale kostis seepeale siis mõistlik Teelemah
[nõnda:
„Nestor, Neeleuse poeg, sa Ahaja kuulsatest kuulsam:
Kätte on maksnud see poeg, kuis kohus ja õige, ja
[teda
Kiidavad Ahaja pinnal kõik tulevad põlved veel
[lauldes!
205. Oh et annaksid mulle nii palju ka jumalad jõudu,
Et mina tasuda võiksin, mis kosijad kurja on teinud,
Kes mulle ülbesti härmiks kõik nurjatust mõtlevad
[välja!
Aga ei niisugust õnne mull' ole jumalad jagand
Ega mu isale! Muud pole meil kui: Kannata ära!“
210. Temale kostis seepeale siis hobustetaltsija Nestor:
„Sõber, et hakkasid ise sest rääkima, räägin ka mina:
Oeldakse küll, et su ema hulk kosijaid kosida tahab
Ning et nemad su majas sull' härmi ja pahandust
[teevad.
Ütle, kas sallid sa ise hea meelega seda? Või vihkab
215. Rahvas sind huupi ja muidu? Või sunnib seks ju-
[mala hääl neid?

- Aga kes teab, ehk tuleb ja maksab neil' ülbuse kätte
Ise ta üksinda või jälle kõikide greeklaste seltsis?
Kui sind armastaks nõnda ka sinisilm Pallas Atheene,
Kui ta siis muretses kuulsa Odysseuse eest igal ajal,
220. Kui oli Trooja all tema, kui häda meid piiras seal
[kõiki!
Pole ju ial ma näind, et jumalail' armas nii keegi,
Kui see avalik oli, et armastas teda Atheene:
Kui ta nii armastaks sind ja su eest nõnda muret-
[seks kõiges,
Küll siis mõnelgi neist läeks meelest pulmade mõte!"
225. Temale kostis seepeale siis mõistlik Teelemah
[jälle:
„Aulik hallpea, see sõna võib vaevalt minna küll
[täide,
Sest ta on liig suur! Ma imestan! Ial ei või see
Lootus saada mul tõeks, kui tahakski jumalad seda!"
Temale kostis seepeale siis sinisilm Pallas Atheene:
230. „Teelemah, mihuke sõna su huulilt on põgenend
[praegu!
Kerge on jumalal päästa ka seda, kes kodumaalt
[kaugel!
Ennemalt tahaksin küll ma pärast häda ja vaeva
Hiljagi jõuda veel koju ja tagasitulekut näha,
Kui Agamemnoni kombel ju kodusel koldel veel
[surra,
235. Kelle Ägisthose kelmus ja kaasa kavalus tapsid!
Muud kui surma ei saa ka jumalad eemale hoida,
Kui tema tuleb, kui ongi see mees väga jumalail'
[armas,
Kui juba saatuse sund toob surmaöö silmile talle."
Temale kostis seepeale siis mõistlik Teelemah
[nõnda:
240. „Ärgem sest rääkigem enam, oh Mentor, ehk kurb
[küll on süda!
Tagasi enam ei tule ta, vaid talle jumalad juba
Kätte on jaganud osa, mis mustem veel ööst, see on
[surma!
Nüüd tahan kõnelda muust ja Nestorilt pärida järel,
Sest tema kõikidest parem ju teab, mis õigus ja kohus,
245. Kuna kolm iga ju tema, kuis kuulub, on valitsend
[riiki,
Nii et paistab mu silma kui polekski surelik tema.
Nestor, Neeleuse poeg, tõtt kuuluta täiesti mulle!

- Kus suri Atreuse poeg, vägev rahvaste vürst Aga-
[memnon?
250. Kus oli Menelaos siis? Kuidas sai ilge Ägisthos
Vägevast jagu, et ära sai tappa, kes tugevam teda?
Kas ta ei olnud siis veel ju Argoses Ahaja linnas,
Vaid alles võõraste seas, et julges ta surmata teda?
Temale kostis seepeale siis hobustetaltsija Nestor:
„Küllap ma sulle, mu poeg, tõtt mööda kõik jutus-
[tan ära!
255. Seda võid hõlpsasti mõista, kuis sündinud kõik see
[kurb lugu.
Kui oleks Atreuse poeg kuldjuuksine vürst Menelaos
Leidnud Ägisthose lossist, kui tagasi tuli ta Troojast,
Siis poleks temale hauda küll keegi kaevanud mulda,
Vaid teda oleksid koerad ja linnud õginud ära,
260. Kui oleks lamanud maas ta Argose lagedas kõrbes,
Ning poleks nutnud ta pärast üks ainuski Ahaja
[naine.
Kuna Trooja all meie kõik olime võitlemas aina,
Viibis ta Argose linnas ja istus rahuga nurgas,
Meelitas mahedail sõnul seal Agamemnoni kaasat.
265. See küll ei sallinud esmalt, et keelatud asjust ta
[rääkis,
Sest et mõistlik ja hea ja aus oli Klytaimnestra.
Pealegi oli ta juures üks laulik, kes valvas ta üle,
Kellele Atreuse poeg oli kaasa kaitsmise uskund.
Aga et kiusaja käest ei kiskunud jumalad teda,
270. Jäi ta ka kaitsjastki ilma, kes tühjale saarele viidi,
Kus ta kullide roaks ja kotkaste saagiks sai surres;
Siis viis salliva naise ta sallides enese kotta.
Pärast ta põletas palju siis altaril rasvasid loomi,
Kinkis templile ehteid ja kulda ja tekkide kangaid,
275. Et oli korda tal läinud, mis vaevalt ta julenud loota.
Troojast küll sõitsime ühes ja olime ühtlasi merel,
Atreuse poeg ja mina, sest mõlemad olime sõbrad,
Aga kui Suunion hakkas Ateena kohalt ju paistma,
Menelaose laeval siis suri tüürimees äkist’,
280. Sest oma noolega tabas ta südant Fööbus Apollon,
Kuna tal tüürivänt käes ja laev oli edasi jooksmas.
Frontis, Oneetori poeg, see oli ta nimi, ja osav
Oli ta juhtima laeva ka kangemaist tormidest läbi.
Nii pidi peatama tema, ehk soovis küll edasi sõita,
285. Et saaks kaaslast ta matta ja ohvrida surnuteohvrid.
Aga kui oli ta sealt üle tumeda lainete sõites
Ruumikad laevad ju viinud Maleia mägede kohta,

- Muutis müristav Zeus tee temale raskeks ja kurvaks,
Läkitas möllavad marud ja õudselt huluvad tormid,
290. Nõnda et otsegu mäed vood käisivad mässaval merel.
Torm siis lahutas laevad ja kihutas Kreetasse pooled,
Kus kydoonlaste salgad on asumad Jardani kaldail.
On seal üks kaljurahn meres ja ulatab laintesse järsku
Gortyni piiril ja seisab ees tormavail voogudel tee
[peal;
295. Selle vastu lööb torm, kui lõunast ta puhub, kõik
[lained
Fästose kohal; ja kalju, küll pisuke, purustab vooga.
Sinna läks suur osa laevu ja vaevalt pääsivad mehed,
Laevad raksudes puruks seal läksivad rahnude vasta.
Ainult pääsivad sealt viis siniseninalist laeva
300. Ära Egiptusemaale, sest torm neid ajas ja vesi.
Kuna seal määratult kulda ja kõiksugu varandust
[kogus
Laevusse Menelaos umbkeelsete rahvaste hulgast,
Tegi Ägisthos kodus, mis mitte ei tohtind ta teha:
Tappis Atreuse poja ja sundis alamaks rahva,
305. Valitses seitse aastat siis üle rikka Mykeene.
Kaheksas aast aga tõi Ateenast tasuja koju:
Kallimeelne Orestes siis isa mõrtsuka surmas,
Ilge Ägisthose, kes oli tapnud ta kuulsama isa.
Kui oli süüdlased surmand, siis tegi ta rahvale
[joodud
310. Jäleda ema ja ara Ägisthose matmise puhul:
Otse sel päeval ka vürst Menelaos purjetas sinna
Määratu varaga, nõnda kui laevad suutsivad kanda.
Ära ka sinagi, sõber, liig kauaks võõrsile viibi,
Sest et sa kõik oma vara ju jätsid ülbete juure:
315. Võtavad viimati kõik ja jagavad eneste keskel
Ning sina jõuaksid koju ja oleksid kõigest seal ilma!
Ometi annan ma nõu, et Menelaose juure
Lähed, sest hiljuti tema on teekonnalt tagasi tulnud,
Rahvaste juurest, kuhu ei keegi julenud minna,
320. Kuhu ka tedagi tormid ja lained ta tahtmata ajand
Meredest üle nii kaugel', et linnudki aastaga seda
Teed ei lennata jaksa: Nii hirmus kaugel see maa on!
Mine siis laevaga sinna nüüd kohe ja kaaslased ühes!
Või tahad jalgsi sa minna? Siis võta mult vanker
[ja täkud,
325. Pealegi saatjaks mu pojad, küll nemad sind Spar-
[tasse viivad,

Menelaose linna, kes seal kuldjuuksine vürst on.
Aga sa paluma pead, et tõtt sulle täiesti räägib.
Ega ta räägigi valet, seks liiga ta mõistlik ja vaga.“
Nõnda ta ütles. Siis päike läks looja ja pimedus
[tuli.

330. Aga siis kostis ja ütles noor sinisilm Pallas Atheene:
„Aulik hallpea, sa oled kõik väga targasti rääkind!
Aga nüüd lõigake keeli ja segage magusat viina,
Et Poseidoni auks ja teiste taevaste rõõmuks
Ohvrit viime ja läeme siis magama, sest seks ju aeg

[käes!
335. Sest juba kustumas eha ja taevaste laual ei sünni
Pimedas olla, vaid minna ja päevatööst puhkama
[heita.“

Nii Kroniioni tütar, ja kõik seal kuuisid ta sõna.
Käskjalad kallasid vett üle käte kõigile pesuks,
Poisid valasid täis kõik karikad ääreni viina,
340. Jagasid täidetud peekrid siis kõigile ühtlasi välja:
Viskasid tulde siis keeled ja viina valasid peale.
Aga kui ohvri nad viinud ja janu tasa nad joonud,
Hakkas minema sealt Atheene ja temaga ühes
Teelemah tagasi laeva, et ruumis öökorterit võtta.

345. Aga ei lasknud neid Nestor, vaid keelas neid noomi-
[vail sõnul:

„Hoidku ometi Zeus ja teised jumalad taevas,
Et teie läete mu juurest ja tahate laevale minna,
Otsegu oleksin kerjus ja sandihilbud mul seljas,
Kellel mantlid ei oleks, ei pehmeid vaipasid majas,
350. Et saaks omale kattteks ja võõraile magada küllalt!
Mul aga mantlid on hulk ja ilusaid vaipasid palju!
Ei mina elades seda Odysseuse pojale luba,
Et tema ööd oleks laeval, nii kaua kui mina elan!
Ja ka siis majasse jäävad veel lapsed elama, et nad

355. Võõraid võtavad vastu, kes tulevad siia mu kotta!“
Temale vastas seepeale siis sinisilm Pallas Atheene:
„Hästi sa rääkisid väga, oh aulik hallpea, ja kohe
Teelemah kuuleb su sõna, sest nõnda see sünnis ja
[kaunis:

Mingu ta kohe su kaasa ja hingaku rahu su majas!
360. Ma aga minema pean siit ometi laevale praegu,
Et seal ma sean kõik korda ja kinnitan kaaslasi
[kõiki.

Olen ju noorte seas seal ainuke vanem mees laevas,
Teised on nooremad kõik, kes sõprusest kaasa on
[tulnud,

- Nooruses õitsvad niisama kui mehine Teelemah ise.
365. Seal tahan ööd mina olla ja puhata kumeras laevas,
Hommikul aga ma tahan kaukoonlaste jutule minna,
Sest mul on sisse seal nõuda üks võlg, mitte väike
[ja värske.
See aga saada sa, kuna su kotta ta võõraks on tulnud,
Maist teed pojaga Sparta ja anna tall' tulised täkud,
370. Kes teda tõllaga viivad siit soovitud sihile ruttu!“
Nõnda rääkis ja läks sealt sinisilm Pallas Atheene
Äkist' kui kotkas. Ja kõigil siis täitis imestus hinge.
Imestas isegi rauk, et nägi ta silmaga seda,
Võttis kättpidi võõra ja ütles liigutud häälel:
375. „Sõber, ma loodan, et mees sust saab vägev ja tugev
[ja julge,
Sest sind saadavad noorelt ju vägevad jumalad tee
[peal!
Ega see muu polnud kõigist Olymposel asujaist
[praegu
Kui Kroniioni tütar ja võitja Tritogeneia,
Kes ka su osavat isa nii austas greeklaste seas!
380. Vägevam, ole sa helde ja anna ka minule kuulsust,
Önnista mind ja mu lapsi ja auväärt kaasakest kallist!
Sulle ma ohverdan õhva, kes veata ja puhas ja tugev,
Aastane alles ja härjast ja ikkest veel täiesti vaba:
Selle ma ohverdan sulle ja kuldand ta kõverad sarved!“
385. Nõnda ta ütles ja palus. Ta palvet kuulis Atheene.
Siis läks kõikide ees sisse hobustetaltsija Nestor,
Temaga pojad ja väid kõik läksivad uhkesse lossi.
Aga kui toredas saalis ju olivad üheskoos kõik nad,
Istusid istmile ritta ja toolide peale nad maha.
390. Neile nüüd segas ta viina ja täitis karikad jälle
Magusa viinaga kõik. Üksteistkümme aastat ju
[keldris
Seisis see viin ja seda tõi lauale aitadehoidja.
Seda segas siis rauk ja ohverdas jumalail' ohvrit,
Hüüdis appi Atheenet ja palus talt önnistust palju.
395. Aga kui ohvri nad viinud ja janu tasa nad joonud,
Läksivad koju nad kõik ja heitsivad puhkama sängi.
Teelemah jäi aga lossi ja hobustetaltsija Nestor
Määras tall' aseme sinna, et kaunisti nikerdud voodis
Hingaks Odysseuse poeg seal kõrges kõlavas saalis.
400. Kõrvale magama tuli Peisistratos, ainuke poegist,
Kes oli poissmees alles ja asus isaga lossis.
Nestor isegi magas ses majas seesmises kambris,
Temaga auväärt kaasa ja hingasid ühises voodis.

405. Aga kui varane koit juba purpurisõrmine tõusis,
 Ärkas ja tõusis voodist ka hobustetaltsija Nestor,
 Tuli õue ja istus seal tahatud kivide peale ;
 Nõed olid lossi ees maas tema kõrgete uste ees reas,
 Valged ja läikvad kui õli. Seal istus vanasti Neeleus,
 Kui oma jalgu ta puhkas ehk taevaste tahtmisi mõtles.
410. Aga nüüd oli ta surnud ja ammugi varjude vallas.
 Nüüd aga istus seal Nestor, aus elatand greeklaste
 [hoidja,
 Kuningakepp tal käes. Ta ümber kogusid pojad,
 Magadistubadest tulles : Eheefron, Straatios, Perseus,
 Vahvas Areetos ja viimaks veel jumalik vürst Thra-
 [symeedes.
415. Tuli ka kuues vend Peisistratos rutusti sinna,
 Temaga Teelemah ; selle nad seadsivad isale kõrva.
 Rääkima hakkas neile siis hobustetaltsija Nestor :
 „Kärmosti täitke mu soov, mu kallid ja armastud
 [lapsed,
 Et mina taevaste seast teen heldeks esmalt Atheene,
420. Kes mulle nähtavalt ilmus Poseidoni ohvril ja laual !
 Mingu siis väljale üks ja otsigu õhvadest kaunim,
 Toogu ta sedamaid siia ja karjane ajagu teda ;
 Teine siit merele mingu ja kutsugu kaaslased siia,
 Keda on Teelemah toonud, kuid kaks neist laevale
 [jäägu ;
425. Kolmas kuldaja juure nüüd mingu ja kutsugu kohe
 Siia Laerkes, et kuldaks ta õhva kõverad sarved !
 Teised jääge kõik siia ja käskige tüdrukuid lossis,
 Et nemad toredaks piduks kõik teevad jalamaid
 [valmis,
 Toovad allikast vett ja puid ja ilusaid istmeid !“
430. Nõnda ta ütles ja kähku kõik täitsivad käsu. Õhv
 [tuli
 Väljalt ja toredalt laevalt need kõik, keda Teelemah
 [toonud,
 Peale ainsama kahe, ja kuldaja tuli ka kohe,
 Kuldsepa-tööriistad käes, mis iganes meistrile vaja,
 Alas ja haamer ja tangid, kõik korras ja kaunisti
 [tehtud,
435. Et võis taguda kulda. Atheene tuli ka ise
 Omale ohvrile. Rauk aga hobustetaltsija Nestor
 Andis meistrile kulda ; see kuldas siis kunstlikult
 [sarved
 Õhval ära, et rõõmsaks see toredus tegi Atheene.
 Sarvist siis vedasid õhva Eheefron ja Straatios ühes

440. Aga Aretos tõi vett tühe lillise vaagnaga kambrist, Kuna tal pahemas käes oli korvike kõrvetud otre; Terava kirvega seisis seal juures vürst Thrasymeedes, Valmis õhvakest tapma, kui ohvriks ju korda kõik [seatud; Perseuse käes oli riist vere jaoks. Siis loputas isa
445. Käsi ja riputas otre ja kangesti palus Atheenet, Lõikas siis õhva peast karvu ja viskas nad pühasse [tulde.
- Aga kui olivad palund ja riputand kõrvetud otre. Astus Nestori poeg Thrasymeedes ligi ja raius Kirvega kõigest jõust ja lõikas kuklased sooned,
450. Nõnda et võimetult õhv kohe kukkus ja kisama [naised Hakkasid, Nestori tütreid ja minijad ning tema kaasa Auväärt Eurydiike, kes Klymeni tütardest vanem. Mehed tal hoidsivad pead, et rinnale pääseda kergem, Ning siis mehiselt tappis Peisistratos ohvrile õhva.
455. Sorinal jooksis ta veri ja hing läks ihu seest välja. Raiusid tükiks siis õhva ja lõikasid rasvased puusad Välja, kuis viisiks on ohvril, ja mässisid ümber veel [rasva, Ladusid peale kõik tükid ja õhva verised liikmed. Rauk ise sütitas puud ja valas lihale peale
460. Tumemat viina ja noored kõik seisivad västraga ringis. Aga kui põlenud puusad ja sisikonda nad maitsnud, Lõikasid tükiks kõik muu ja pistivad orade otsa, Keerasid orasid peos ja lasksivad küpseda liha. Senni käis Teelemah saunas ja seal teda hellasti [vihtles
465. Nägus Polykaste, kes Nestori tütardest noorem. Kui oli vihelnud teda ja kalli salviga võidnud, Pani ta selga tall' kuue ja ümber ilusa mantli, Et tuli saunast kui jumal, nii nägus ja tore ta oli, Läks siis Nestori juure ja istus kohe ta kõrva.
470. Aga kui küpsetand liha ja küpsise võtnud nad [vardalt, Istusid maha nad sööma. Ja mehed neil valasid [viina Karikad kõigile täis, kuldpeekrist kõigile juua. Aga kui olivad söönud ja janu ju tasa nad joonud, Hakkas rääkima rauk, vürst hobusetaltsija Nestor:
475. „Võtke, mu lapsed, kaks toreda lakaga täkku, Pange nad tõlla ette, et Teelemah teele võib minna!“

- Nõnda ta käskis ja nemad kõik kohe kuulsivad
[sõna :
Kärmesti panid nad ette siis tõllale tulised täkud,
Aga aitadehoidja tõi tõlda kõiksugu toitu,
480. Leiba ja viina, kuis söövad ja joovad kuningad üksi.
Teelemah istus ruttu siis uhkesti ehitud tõlda,
Teejuhiks Nestori poeg Peisistratos istus ta kõrva,
Hakkas kutsariks ise ja võttis kõvasti kätte
Ohjad ja piitsa ja ajas siis sõitma tulised täkud,
485. Need läksid rõõmuga teele ja liivane Pylos jäi maha.
Terve päeva nad sõitsid ja hobused olivad rakkes.
Päike läks looja ja kattis ju pimedus ära kõik rajad,
Siis said Feerasse nemad ja jõudsid Dioklese kotta,
Keda Alveuse poeg Ortilochus sünnitand ; sinna
490. Jäivad nad ööseks ja tema nad võttis lahkesti vastu.
Aga kui varane koit jälle purpurisõrmine tõusis,
Panid nad hobused ette ja istusid uhkesse tõlda,
Sõitsivad väravast välja ja läksivad kajavast õuest ;
Lustikalt laksus piits ja täkud traavisid rõõmsalt.
495. Nisupõldude vahelt viis tee ja nad saivadki sinna,
Sest nagu lendas neil tõld, nii jooksiwad tulised
[täkud.
Päike läks looja ja öö juba kattis varjuga teed kõik.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid.

Jaan Bergmann

— nii loome Kolga-Jaani kiriku ristimiseraamatust — sündis Soosaare vallas 17. detsembril 1856. Isa Jakob oli aasta varem Mari Sass'iga abielusse heitnud ja elas vana isa sulasena Niilu talus. Aasta pärast sai tema isalt rendilepingu omale ja ostis viimaks koha pärioseks. Peale esimese poja Jaani sündis abielurahvale veel 3 poega ja 4 tütart. Ei olnud siis kerge arvukat peret üles pidada ja kasvatada. Niilu talu arvati üheks pisemaks ja kehvemaks terves kihelkonnas. Ratast-ringi piirasid teda mädasood, mis kevade ja sügise lausa järvedeks muutusid. Põllulapikesed rinnaku otsas kartsid põuda, aga kevade tegi ka märg liiga, sest et põhjavesi ei pääsnud ära valguma. Sellepärast tehti talus igapäevase leivapalukese pärast koidust ehani tööd ja aeti ka lapsed arklisse, niipea kui jalgu taga vedasid. See vanematemaja tööhimu, tööhool, töörõõm kiskus tahes ehk tahtmata ühes, kes aga majapidamise ringi puutus, ja imbus iseäranis lastele luusse-lihasse.

Haruldaset lühikese kasvuga vanema poja Jaani osaks langes vara kult karjaskäimine. See nõudis väiksel mehel vesisel ja mädal karjamaal rohkem vaeva ja ei olnud alati hädaohutagi. Aga suvised päevad töid karjasele ka lõbu ja mõnu ilusas Niilu kaasikus, mis alles praegu rünka otsa kasvama on jäänud. Lehkav mets, õielõhn, päikesepaiste äratasid vastuvõtlikus hinges aegsasti ilutunnet. Rahvalaulude vabas kaasitamis, mis siis alles igal pool pidudel ja töö heledasti kõlises, otsis see omale avalduseteesid.

Isa ärgas vaim ja eeskujud ajas Jaani aegsasti raamatut õppima ja kirjavara lugema, niipalju kui seda isa kapist leidis. Et Kolga-Jaani koolid vanast kinnihoidva õpetajate-perekonna süül naabrikehikondadest

kaugemale maha olid jäänud, pandi poisikene Põltsamaale kooli, kus uus õpetaja C. Maurach kange käega kooliolusid parandas ja tõstis. Tuttava koolimehe G. Beermanni juhatusel tegi J. Bergmann kihelkonnakooli kahe aastaga läbi ja õppis veel aasta Saksa algkoolis kirjaniku Jakob Pärna juures. Edaspidise elu kohta said mõjuvaks sõprusesidemed, mis teda siin K. A. Hermann, A. Mohrfeldti ja pärastise kälimehe M. Jürmanni külge köitsid. Iseäranis oskas K. A. Hermann J. Bergmanni loodud luuleannet õhutada, et tema esimestele vabalt loodud lauludele viisisid komponeerida.

Põltsamaa koolide lõpetamisega oleks [ka J. Bergmanni koolitee pidanud lõpma, sest isa lootis, et poisist koolmeister saab, kes Paistu

kirikumõisas Viljandimaa vaimuliku koolirevidendi, õpetaja V. Hansen ees eksami ära tehes koolitööle asuks, sest et väike kasv teda muu „raskema“ peale vähe näis ette määranud olevat. Aga isa nõu täide minekut takistasid loomulikud vead: poeg ei osanud luuluviisi ürgjata, ei saanud viiulipoognaga toime. Seda aga pidi koolmeister oskama, sest laul, iseäranis koraal, oli toll ajal koolis üks õpetuse peaharudest. Sellepärast viis isa tema a. 1871 Tallinna kubermangugümnaasiumi edasi õppima. Siin ilmusid poisi haruldased keeleanded. Vanade keelte õpetajate kui ka ajaloolase G. von Hanseni õpetunnid valasid niisugust tuld tema hingesse, et temalgi mõte tekkis kord gümnaasiumi ehk — kui tiivad ulatavad — ülikooli õpetajana seda armastust noorte südamesse edasi kanda. Selles mõttes eksitasid teda uued koolisõbrad: Reinhold Seeberg, kes ennast siis alles eestlaseks tunnistas, ja — Rudolf Kallas, kes 1875 Tartus koolikoha maha jättis ja Tallinna tuli gümnaasiumikursust lõpetama. Kumbki oli usuteaduse õpiaineks valinud ja sinnapoole tõmbasid nad ka Bergmanni. Temagi oli noorelt kalduvusi, kui mitte usuteaduse, siis ometi õpetajaameti vastu avaldanud. Vanematemajas valitsev vagadus oli kalduvusi toitnud, isa salasoov mõttega mänginud, et pojast kord õpetaja saaks, mida vanemal põlvel kõige suuruse ja au ladvaks loeti. See kõik ühines, et poeg gümnaasiumi pingil ennast õpetajaameti vastu hakkas valmistama ja juba seal hoolega Heebrea keelt õppis. Otse südamlikuks kujunes vahekord R. Kallasega ja kestis eluotsani. Siiski võõristas nähtus, et vastastikune mõju sügavamale ei ulatanud. „Suur“ Kallas imestas alati „väikse“ Bergmanni keelepuhtust ja luuleandeid, Bergmann austas Kallase mõttesügavust ja kujurikkust, aga Kallase kirjatööde keeleehitus jäi ikka lodevaks ja ei peljanud keel lisi inetusi, Bergmanni külge ei hakanud põrmu Kallase teaduslikkust ja uurivat, puurivat vaimu.

Pärast rasket haigust hakkas J. Bergmann 1877 Tartus usuteadust õppima. Ta käis hoolega ettelugemistel, omandas kergesti tarvilikud teadmised ja tegi ruttu lõpueksami, kuid teadusehimu, koguni teadusejānu — et seda surmani puretatud sõnakõlksu tarvitada — ei märganud tema ise ega teised tema juures mitte liig ohtraste. Mis küljes tema süda rippus ja mis tema hinge põhjas põles, näitab tema üllkooli - aegne kõrvaline, ei, peategevus: Eesti seltsielu ja Eesti luule. Ärkamisejärgu vahutavad lained kiskusid teda vastupanemata ühes, tegijate puudus rakendas nooremehe tööde ette, mis muidu küpsema ea kohuseks arvatakse. Iseäranis, kus J. Hurt tegev ja juhtiv oli, Eesti Kirjameeste Seltsis, aitas ja vedas Bergmann ühes, niipalju kui tuline vaim ja osavulg ilial jaksas. R. Kallase kõrval sai J. Hurt tema eluteel teiseks vaimuliseks äratajaks ja mõõduandvaks juhiks.

Tartu asudes sattus J. Bergmann noorte kirjameeste keerusse, kes poolteed salaja elutseva Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber kogusid, vastamisi oma esimesi kirjanduselisi katseid arvustasid ja täiendasid, kui ka häda sunnil avaldasid. Kaks häda ajasid taga: aiuline puudus, mis rahavae-

sel ajal otse rõhus ja painas, ja kirjatööde tarvidus trükkimiseks. Et mõnda kopikat ülespidamiseks teenida, kirjutati ja kirjutati ööd läbi. Et „Meelejahutajat“ täita ja „Eesti Postimehe“ ja „Sakala“ nurumistele järele anda, saadeti mõnda tulipalavalt trükikotta, mis parem „ühiksa aastat laualaekasse“ oleks pidanud valmima jääma. Aga kiita või laita — tõeasjaks jääb, et niisugune ärev kirjanduseline tegevua ka Bergmanni tõukas Tallinnas ilmale tulnud sulesünnitusi välja tooma ja laule looma, mis tema ilusamate hulka käivad. Ta ise nimetab neid aastaid oma laulukevadeks ja öitseaajaks. Ka muidu ei puhanud sulg. „Üleüldine ajalugu“, rohke ajakirjanduse kaastöö ja arvukad kõned, mis ta alati viimse kriipsuni üles kirjutas, annavad sest tunnistust.

J. Hurti tutvus tõmbas J. Bergmanni pärast ülikooli lõppu 1882 hoopis uutesse oludesse — pealinna. Hurt kutsus teda 1882 oma poole prooviaastat pidama. Pikalise kolamise järel võis Bergmann kord jälle kodust, õnnelikku perekonnaelu maitsta, pealegi haritud majas. Arglik, kohmakas noormees õppis inimestega ümber käima ja nende viisil üles astuma. Pealinna kihisev liikumine raius ja hõõveldas oma soodu teravaid nurki ja kasvatas ühtlasi iseteadvust. Suuremat tänu võlgnes ta aga J. Hurtile enesele. See oli aeg, kus Hurt Eesti avalikust elust kõrvale tõrjuti ja oma murdmata tööjõuga Eesti keele ja rahvateaduse uurimisele tagasi pööras, ennast doktorieksami ja doktorikirja vastu ette valmistas ja „Vana Kandle“ väljaandmist edasi ajas. Bergmann õppis ja õpetas. Hurt tutvustas teda sügavamalt keeleseadustega ja vastas küsimiste peale teadusliku, temale omase põhjaliku ja põhjaneva seletusega. Bergmann jälle omalt poolt pakkus oma õpetajale mitmeti abi ja kaastööd. Ta oli Kolga-Jaanist Tallinnamaa sugulase külamurde pärinud, mis haruldast kindlasti välja on kujunenud. Tallinnas ja Tallinnamaal viibides oli tema terav, alati tähelepanevas kõrv pea iga kihelkonna murde iseäraldused välja kuulanud ja meelde pannud. Nii võis tema Lõuna-Eesti murdest pärit olevale Hurtile otse elavaks keeleallikaks saada. Ja teiseks andis just sell ajal Hurt oma korjandustest rahvalaule välja. „Vana Kandle“ teine kogu tõi laule Bergmanni sündimiseaigast. Bergmann ise oli üliõplase suurema osa korjanud. Hurti juhatusel korraldas ta nad nüüd ja kirjutas trüki tarbeks ümber, kohalikku külamurret tähele pannes ja jalule seades. Väljaandja võis eeskõnes rõõmsasti ja julgesti ütelda: „Käesolev laulude kogu on nõnda kui sisu ehk sõnade poolest, nõnda ka koore ehk keele poolest täiesti Kolga-Jaani kihelkonna omandus, Kolga rahva kadumata vana vara.“ Sellega valmistas Bergmanni elav vaim ja terav kuulmine murderaamatu, nagu paremat ei tea soovida. „Vana Kandle“ teine jagu ei ole juhtumisi hunnikusse aetud sõnade kogu, vaid kohaliku rahva vaimu- ja tundeilma orgaaniliselt kasvanud ilmutus, kus mõte ja sõna täielikku kokkukõllasse viiakse. Ka Bergmanni laulukevade kestis pealinnas edasi ja sagedad kirjatööd „Olevikus“ tunnistasid kirjamehe usinust ja noorusejõu hoogu.

Seda J. Bergmanni elu õnnelikumat ja viljakamat aega katkestas

kahjuks liig ruttu kutse kodumaalt. Paistu õpetaja J. Johannsoni lahtitegemine 1884 jättis kiriku leseks. Uue õpetaja valimise eel käis kibe erakondlik võitlus. Saksa mõisnikud ihkasid Rõngu õpetajat H. Hessel valida, Eesti kogudus Hugo Treffnerit. Valimise-konvendil läksid hääled pooleks. Kumbki ei olnud tarvilikku enamust saanud; Bergmannile oli aga siiski paar Eesti häält antud, kes mitte politikalist kihutajat hingekarjaseks ei olnud soovinud. Teisel valimisekäigul pudenesid esimeste kandidaatide sõpradest mõned hääled ära ja Bergmann sai ootamata kombel Paistu õpetajaks.

1884. a. asus Bergmann uude kodu, kust alles teiste jalad teda pidid välja kandma. Seisukord oli esialgu keeruline. Pea terve Eesti kogudus põrmitses, et „Eesti Hugot“ ei olnud saanud, Saksa kogudus ei sallinud uut õpetajat kui mässulist noor-eestlast silma otsas. Tuttav F. V. Eichhorn oli „St. Petersburger Zeitungis“ töötanud teda Aleksander III kroonimise laulu pärast seks tembeldama. Kodune elu ei kujunenud nõnda, nagu keevavereline noormees oli oodanud. Igast küljest tõusis pahandusi, igast küljest pettusi. Nagu abitumat merehädalist vintsutati uut õpetajat, kes nii vähe kohane oli määratsevat lainetamist vaigistama. Tema ärev iseloom muutus vasturääkimisel kergesti valitsemata ägeduseks ja ohjata paukumiseks; tulise hinge armastus hangus piirita kibeduseks ja halastamata kohtumõistmiseks. Sala vastupanemisel ja avalikul vasturääkimisel aga ei olnud aru ega otsa. Vaidlustes Mulgi hambameestega jäi uus õpetaja alla, nagu see alati kaotab, kes ennast ei suuda taltsutada. Võrdlus hiljuti surnud suure koolimehe V. Hanseniga ei rääkinud nii vähe repräsenteeriva uue õpetaja kasuks. Kogudus pidas eelkäija rahvapärasest jutlusest, lahmakast vestest ja libedast pidutujust suurt lugu. Seda ei olnud Bergmannil pakkuda. Kui ühes järeelhüüus Bergmanni kõnemeheena Rudolf Kallase kõrva seatakse, siis tuleb seda näituste sekka lugeda, kui vähe asjatundlikku sarnased ülistused pärast surma sisaldavad. Meie ei leia kummagi jutluseviisist mingit ühtlust. Rudolf Kallase sütitav algupärasus ja gigantiline kujutamisevõime puudusid Bergmannil täiesti. Nagu juba tema vormi poolest silmapaistvas ja edusammu tähendavas luules kaunis vähe vabalt loovat vaimu tabame, seda vähem avaldavad jutlused oma mõtteid, avaldavad oma tundmusi. Bergmann reprodutseris lihtsalt teiste heade jutlustegijate kõnesid, neid veidi koguduse kohaselt seades ja ilusasse, puhtasse Eesti keelde valades. Oma viisi mõju jagasid tema jutlustele tugev hääl, elav ettekanne ja hingeline soojus, mis ka võõra laenu alt välja hoovas. Ahtruse üheks põhjuseks tuleb arvata, et Bergmann pärast ülikooli-põlve vähe usuteadusega tegemist tegi. Kui teine järelehüüja tema hilisemat luulepõuda dogmaatika süüks ajab, mis Paistus valitsusele pääsnud, siis tarvitab ta harjunud, aga sisuta kõnekäänu, kui muud seletust ei tunta. Bergmannil oli juba ülikoolis iga süstemaatika üleüldse ja dogmaatika isearalikult raske ja vastumeelsem õpiaine. Pärast eksami ununesid Alexander von Oettingeni ettelugemised täiesti ja ka uuemate dogmaatikute kirjad jäid lahti lõikamata. Kui Bergmanni dog-

maatikast tahame kõnelda, siis oli see isamaja dogmaatika: talumehe lihtne usutundmine ja kristlik vagadus katekismusest ja lauluraamatust. Selles elas, seda kuulutas Bergmann kantslist. Nii saame aru, miks Bergmanni meelest ka kõige alalhoidlikumad usuteaduse saadused ja ajaloo-keeleteaduslikud arvustused puhas jõledus ja tigidast olid ja teda pühale vihale ärritasid. Niisugusel pinnal ei võinud isetegev ja omaviisine jutluseütlamine kosuda, vaid vana kordamine pidi ideaalina juhtima.

Kui Bergmanni matusel koguduse poolehoidmine ja lugupidamine siiski pea looduseväelise jõuga ilmsile tuli, siis otsime põhjusi mujalt, kuigi, nagu ütlesime, meie ei salga, et hoogsas keeles ja hingelise osavõtmisega ettekantud jutlused oma jagu mõju avaldasid. Tõendame, et Bergmannist kahekordse nurjamineku kiuste ommeti „koolmeister“ sai, nagu isa tema poisikesepõlves oli soovinud. Sest Bergmann armastas lapsi. Laste teravad silmad ja loodusesund tunnevad seda pea ja kalduvad vastu panemata sinnapoole. Kui Bergmanni elutööd õieti tahame hinnata, siis lähme Bergmanniga koolituppa. Siin viibis ta omas õiges õhkkonnas. Suuri ja väikseid lapsi oskas tema enese ümber koguda. Ei mitte ainult kehaliselt, vaid hingeliselt. Ihust-hingest olid mudilased küsimiste ja kostmiste juures. Võidu püüdsid nad näidata, mis usinus ja hool korjanud. Targu kiitis katsuja, osavalt kingitustega edasi õhutades; kannatlikult kandis ta nõrkusi, mis muidu tema iseloomule nii võõras oli; suitsvat tahti ei kustutanud ta, vaid püüdis lõkkele puhuda, äratades, juhatades, trööstides. Päris koolilapsi katsus J. Bergmann ka pärast 1887. a. maiseadust, mis rahvakooli venestamise sihis rahvahariduseministeeriumi alla pani, kõigis õpiasjades, ka Vene keeles, kuna teised õpetajad ainult usuõpetust tähele panid. Iseäranis nõudis tema selget emakeele lugemist, õiget kirjutamist ja jutustavat peastkirja. Tema eeskuju võtsid teised Viljandimaa õpetajad omaks ja aitasid kaasa, et kõige raskematel aegadel emakeele õpetus hooletusesse ei jäetud. Kihelkonnakool, mis tema õue peal asus, seisis iseäraliku hoole all. Igale edasipüüdvale, anderikkamale lapsele aitas tema kõrgema hariduse poole teed tasandada ja pärast haridusekäigu lõpetamist kohta muretseda. Paistu kihelkonnakoolil oli ligidal ja kaugel hea nimi, oma kuulsus, iseäranis kui P. Rubel juhataja. Koolipeod Loodi männikus avatelesid alati poole Viljandi linna välja. Bergmanni koolitööst lugu pidades ja sellest ka laiemale ringile kasu lootes valisid maakonna õpetajad ta pea vaimuliku koolirevidendi abiks ja siis pearevidendiks. Selles ametis on Bergmann rohkem õnnistuserikast tööd teinud. Iga kevadist talve võttis tema kihelkonnades põhjaliku katsumise ette, mis kodu-, päris- ja katsekooli-laste üle ulatas ja sellepärast paar nädalat nõudis. Koolikonventidel anti aru, mis leitud, ja otsiti puuduste parandamiseks teesid.

See vaikne, vähe silmapaistev, aga palju aega ja vaeva nõudev töö võitis Bergmannile aegapidi koguduse südamed. Pisukestest said suured ja ei unustanud, mis nad näinud ja tunnud. Ka muidu näitas Bergmann oma ametikohuste täitmisel haruldast usinust, väsimatust,

ustavust üles, nii et viimaks ka pime pidi nägema, et 1884. a. valimine siiski õnnelik olnud. Uue õpetaja kareda koore ja ägeda meele tagant paistis lähemal vaatamisel puhas tahtmine, aus püüd ja soe osavõtmine. See vaigistas ja lepitab.

Nii pööras pika peale elu harilikkusesse rööbastesse, väsitavad rüseelemised vähenesid ja Bergmann leidis jõudu jälle kirjanduseliste ettevõtete peale kulutada. Aga mis sügav kuristik endise ja nüüdse vahel! Laulujumal on tema maha jätnud, luule tiivad on kärbitud. Bergmann „teeb“ ju vahel ka Paistus laule, isamaalisteks mälestusepäevadeks, suurteks kirikupühadeks. Aga need on tehtud, mitte luulevaimu inspireeritud, on enamasti luulete riimimised, mitmeti maotumad. Luule sünnib hõiskaval õnnel ehk sügavas valus, hall, lootuseta igapäevsus on luule surm. Viimase kahekümne aasta kirjatöö liikus siis ka ainult terava keeletundmise ja raudse usinuse varal. Niisama vahetas tema tööpõldu. Mõned ajaloolised kõned seltsides ja „Lastelehe“ toimetamine maha arvatud, tarvitas Bergmann jäänud jõudu vaimuliku kirjanduse peale, siingi aga enamasti mitte loovas sihis, vaid sennist kirjandust keeleliselt puhastades ja stiililiselt siludes. Luulevaimu lahkumist tundub ka sell põllul. Keele puhtus, õige keel käib üle kõige. See, mis ka proosas hingeliselt tabab ja ilutsema ajab, jääb ikka enam kõrvale. Paiguti läheb keel puiseks. Inetused ja lialdused rikuvad maitset.

Eesti vaimulikust kirjandusest olid senni kõik kirjaviisi- ja keeleõendamise katsed puutumata mööda läinud. E. Ahrensi nõudmiste kiuste poolesaja aasta eest ilmusid Piibel, Lauluraamat, Katekismus jne. vanas kirjaviisis. Viljandimaal, kus koolikatsumistel rõhku ka emakeele kirjutamise peale pandi, tunti seda ajast ja arust mahajäämist iseäranis valusalt: seesama laps pidi kahe kirjaviisi raamatuid lugema ja kirjutamisel läksid mõlemad kirjaviisid segi. Sellepärast tekkis Viljandi pool 1885 nõu tartumurdelise Uue Testamendi tõlkimise 200-aastaseks juubeliks 1886 vähemalt uut Testamenti uude kirjaviisi ümber seada. Seda sama oli õp. J. Hurt Evangeeliumi Piibliseltsile pealinnas ette pannud, et Eesti soldatitele ajatarviduse järele kohast Uut Testamenti muretseda. Mõte leidis elavat vastukõla ja laienes aegapildi terve Piibli kohta, ei leppinud lõpuks kirjaviisi uuendamise, vaid tegi ka põhjaliku keeleparandamise, jah uue tõlkimise tarvilikuks. Kõige selle liikumise hingeks, vaimuliseks juhiks ja usinamaks töömeheks sai J. Bergmann. 1886. a. seadis J. Bergmann tallinnamurdelise Uue Testamendi uude kirjaviisi, mille 26. ja 27. juunil s. a. viieliikmeline komisjon (praost Malm, praost Doll, õp. Hurt, õp. Fankhaenel ja õp. Kallas) kindlaks oli määranud. 1887 algasid Uue Lauluraamatu ettevalmistused, kus peatöö, keeleline läbivaatamine ja lõpuks korrektur tema peale langes. Parandatud ja täiendatud laulukogu ilmus 1900. 1903 andis tema Piibliraamatu uues kirjaviisis trükki ja parandas keelelevigu. 1895 valis teda Liivimaa sinod Pühakirja keele- ja ümberpanemise-parandamise komisjoni, Komisjon nimetas ta esimesel istumisel Testamaal juhatajaks. Ühtlasi kirjutab

tema kõik protokollid ja töötas nad puhtaks Pühakirja teksti manuskriptiks ümber. 1902 katsus ta uuele Agendale puhtamat keelt anda, niipalju kui see korrektuuripoognatel veel võimalik oli ja ruum kuidagi mahutas. Kõiki neid varjujäävaid, aga küllalt tähtsaid kohusid täitis Bergmann imekspandava ustavusega ja kulutas seks iga minutit, mis kohaliku õpetaja ametipidamisest vabaks jäi. Juba trükivigade parandamine, mida Bergmann nii haruldase hoolega tegi, et raske on mõnda trükiviga leida, tarvitas palju aega. Sagedasti istus ta ööd otsa korrektuuripoognate kallal, et neid hommikuse postiga Tartu saata. Just see istumisetöö tõmbas temale varakult küüru selga ja murdis tema muidu nii kõva ja vastupidava tervise. Mis meie vaimulikus kirjanduses keelepühkuse poolest kätte saadud, on suuremalt osalt J. Bergmanni verevaev: olgu Pühakiri, Lauluraamat, Agenda, Katekismuse tekst. Sagedasti ei ole tegija nimegi nimetatud. Teised ehtisid oma nime Bergmanni tööviljaga, Bergmann nurises küll ka, aga ei jätnud sellepärast tarvilikka ettevõtteid ripakile. Tema 18 viimase eluaasta tegevus sihtis Pühakirja tõlkimise ja keele parandamise peale. Siin avaldas tema uskumata süüdistust ja meelt-ülendavat enesestalgamist. Abilised ei jaksanud kunagi komisjoni juhatajaga sammu pidada ja pidid sagedasti tema kurjustamist kannatama. Tema ei väsinud üial, tema ruttas ise ja ajas teisi taga. Tema tundis, et elu silmanähtavalt lühines, ja katsus haiglase hooga oma „elutööd“ lõpule viia. Evangeeliumi usu 400-aastaseks juubeliks 1917 pidi terve Piibel parandatud tõlkes trükist ilmuma. Ägedaks minev südamehaigus ja vaheletulev sõda, mis komisjoni koosolekuid takistas, ei lubanud plaani teoks teha. Vaevalt oleks see ka tööle enesele kasuks tulnud. Üle pea-kaela ruttamine ei annud komisjonile mahti tarvilikul määdul iga tekkivat ümberpanemise küsimust rahulikult kaaluda ja põhjalikult otsustada. Juhataja diktaatoriliseks muutuv kärsitus kippus sagedasti läbi viima, mis tema aga õigeks tunnistas ja paberile oli kinnitanud. Teiste arvamised ei saanud aega ega maad ennast maksma panna. Uuest Testamendist võis proovitrükk 1912 ilmuda ja Vana Testament on kaugelt suuremalt osalt käsikirjas läbi vaadatud. Mis juhatajal komisjonile ütlemata jäi, seda leidub tema järelejäanud paberitest.

1916. aasta näärpäevaks saatis J. Bergmann lähematele sõpradele oma „luigelaulu“; surma lähinemist märgates seadis ta ise oma matuse-laulud kokku ja luges nende korrektuuri, pidas veel kirikus mõned jutlused — viimast korda nelipühil — ja pühapäeva hommiku 12. juunil jõudis ammu ettenähtud lõpp. Kohusetruu nagu terve eluaeg oli ta viimse silmapilguni olnud: valmiskirjutatud pühapäeva-jutlus seisis laua peal voodi ees. 17. juunil kandsime tema Paistu surnuaiale viimsele puhkusele. Koguduse ja seltskondlike asutuste südamlük osavõtmine ligidalt ja kaugelt tunnistas, et mees, keda värske sõmer kattis, ilma-aegu ei olnud elanud, vaid suurte raskuste ja takistuste kiuste kodus ja kihelkonnas rohke käega seemet oli külvanud, mis tärnanud ja millest veel edaspidi kaunist vilja valmib.

W. Reiman.

Kirjandusline ülevaade.

Suomen suvun uskonnot II. Lappalaisten uskonto. Kirjoittanut Uno Holmberg. Porvoo, V. Söderström 1915. 112 lhk. Hind 2 m. 50 p.

Lapi rahvas on nõiduse poolest vanast ajast saadik kuulus. Arvati, et suured targad Soomes asuvad, kõige suuremad aga Lapimaal. Lapi nõidade tegevuse kohta on ju vanemal ajal rohkesti kirjeldusi avaldatud ja neid veel uuemal ajal jätkatud. Laplaste usu uurija ei tarvitse suure laande astuda, vaid talle puutuvad teekonnal igal pool rajad ja teed silma. Dr. U. Holmberg võib ennast senistele tähelepanekutele toetada ja neist enesele sobivaid mütoloogilisi aineid leida. Juba endistest uurimistest ja niisama U. Holmbergi teosest selgub, et võimata on oletada, nagu leiduks laplaste nõiausus nende muistne usk algupärasest kujutusest. Skandinaavia mõju annab ennast laplaste usust liig elavalt tunda. Laplased on lõunapoolsilt naabritelt palju usulisi aineid laenanud, aga neid oma sulatuseahjus moodustanud, nii et meil lõpuks ikka enam-vähem Lapi vaimusünnitusega tegemist. Laenuandjad kaotasid ristiusu mõjul enamasti kõige endise usumaailma; kaugel Põhja mere rannal tundrate harjal, eemal hariduse allikatest jaksas muistne maailm ennast uuea ajani alal hoida, isegi oma „seitset Moosust“—nõiatrummi, niisama kui vändralased Tõnni vakka. Kuna viimane peale ühe kujutuse kadunud, tuntakse laplaste nõiatrummist, nende mütoloogiaraamatust, mõnda mälestusemärki.

Teadu pärast paneb Dr. U. Holmberg ka oma töö aluseks surnute-kultuse. Nagu muud Soome sugu rahvad, austasid laplasedki vanasti surnuid kui kõrgemaid olevusi. Surnute austamisega käis neil käsikäes „seida“ teenistus. Seidat peeti kellegi sugukonna ehk pere kaitsehaldjaks, arvati aga ka vahel, et seida on kiviks muutunud inimene; sellekohane seletus, eesmärk, seisab ometi nõrgal alusel. Ülepea astuvad seidid enamasti alati surnute hingede asemele, õigem — sulavad nendega ühte. Suuremat tähendust laplaste usundis nõuab karukultus. Karu peeti pühaks ja anti talle, nagu meil hundile, mõnesugusid ilusamaid nimesid. Autor annab kultuse kirjeldusele rohkem ruumi, kuid läheb mõnest tähtsast küsimusest ometi liig hõlpsalt mööda, nagu seletusest, miks just püha looma nii hea meelega tapeti, olgu ka, et laplaste arvamise järele tapetud karu uuesti üles tõuseb ja ennast jälle lubab maha lasta.

Loodusejumalaid tunnevad laplased hulga. Jumalat ennast nime-tavad laplased jubmel ehk ibmel. Viimane nimi annab nagu näpunäiteid, et laplased selle germaanlastelt laenanud. Taevas sulas taevasolijaga ühte. Skandinaavlaste Thor ilmub neil hora-galles'i nime all, siis hora-taat (galles = taat). Hora-galles kannab vasarat ja vikerkaari. Temast on laplased enestele mõnesugusid kujusid valmistanud.

Nõiaga, vahemehega jumalate ja inimeste vahel, lõpetab Dr. Holmberg oma mütoloogia. Lovesse langedes võivad nõiad jumalusega iseäranis ligidasse ühendusesse astuda ja ta tahtmist teada saada. Sellest nende suur tarkus. Lovesse langemise kõrval tarvitasid nõiad veel arpa ja muud.

Dr. Holmberg kirjeldab ülevaatlilikult, arusaadavalt ja loob mõnusa pildi laplaste endise usu kohta. Teos ei paku asjatundjale küll palju uut, kuid lugejakonnale on parem palju kindlaks tehtud vana kui rohkesti kõike uut.

M. J. Eisen.

Sirvilauad. Eesti rahva tähtraamat 1917. 21. aasta-käik. Tartus 1916, Eesti Üliõpilaste Seltsi kirjastus. XXXVI+67 lhk. + kuulutused. Hind 30 kop.

Sellekordsed „Sirvilauad“ on nähtavasti aegade sunnil mõnda oma багаashist pidanud koju jätma. Lühendatud on iseäranis kalendaariumi ja teadete osad. Nii on kadunud tühjad leheküljed märkuste tarvis, niisama ka pikemad teated tähtsate isikute, võõraste kui ka omade, üle. Puudub ka „sündinud asjade ajaarv“, millest õieti kahju on, sest selle pealkirja all endistes aastakäikudes ülesloetud sündmused on küll enamasti niisugused, mis nagu teetulbad Eesti rahva elukäigul üksikuid teemasid selgesti ära märgivad ja mille alatisel meeletuletamisel tähendus ei puudu. Kuna praegu erakorraliste oludega tuleb rehkendada, siis on ülearune üles lugeda, mis ehk veel teadete poolest soovitav oleks olnud. Uudiseks on tänava „hariduslik statistika“, kus tähtsamate Euroopa riikide rahvakoolide, kirjaoskajate, ülikoolide ja rahvahariduse kulude kohta mõned arvud üles loetakse. Arvud üteldakse rääkivat ja sellepärast on õige vahel sekka ka nende kõnet kuulata. Ja kes tähele paneb, see leiab, et arvud, võib olla, kõige suurema halastamatusega nähtuste ja nende põhjuste saatuslikku ühendust silmade ette toovad. Juure on tulnud ka „Tartu adressid“, iseenesest õige kohane osa, praegusel kujul aga rohkem juhuslise iseloomuga. Mis on antud, on tarvilik, kuid puudub ka hulk asutusi, kus paljudel vähemalt niisama palju tegemist on, kui näituseks advokaatide kõnetundides. Ja siis — kui Tartu adressid, miks ka mitte vähemalt Tallinna omad? Peavad ju „Sirvilauad“ ka Tartust kaugemale ulatama.

Kalendaariumis on üksikute kuupäevade kohal nimetatud tähtsatele Eesti tegelastele mõned seltsi tulnud: Juhan Liiv, Jakob Tamm, Hugo Treffner. Ära kadunud on ka mõned, keda ehk mitte põhjust ei ole taga kurta, kuid Dr. J. Hurti sündimise- (10. VII. 1839) ja surmapäeva (31. XII. 1906) puudumist võib kindlasti küll ainult eksitusega seletada. Edaspidi võiksid nendega võrreldes, kes seni üles võetud, ka näit. Dr. P. Hellat, D. O. Wirkhaus ja J. Bergmann teiste hulgas aset leida.

Eestilaadilised ristnimed, mida kui osalt tarvitusel olevaid, osalt soovitatavaid kalendaariumis esitatakse, võiksid teatavate kuupäevadega

kindlamasse ühendusesse jääda, kui seni, kus neid ilma arusaadava tarviduseta edasi ja tagasi nihutatakse.

Varemates aastakäikudes oli Eesti ajalehtede ja ajakirjade nimekiri teadete osas, nüüd on ta lisa lõppu paigutatud. Nimekirjas puudub aga Haapsalus ilmuv „Läänlane“, kuna „Ühistegevuseleht“ asjata peale Tallinna ka veel Tartu ajakirjade hulka üles on märgitud.

„Sirvilaudade“ lisa s, mis endistest väiksem on, seisab kõige ees W. Reimani „Seitsesada aastat kulturatööd“, Tallinnamaa eestlaste vabastamise mälestusepidu puhul peetud kõne. Kirjatöö kitsad raamid lasevad ainult kokkuvõetult „üksikuid astmeid nii kui näituseks ära märkida“; ometi on väga huvitav ja õpetlik W. Reimani asjatundmise ja põhjalikkuse juhatusel neid teesid ja rajakesi jälgida, mida mööda Lääne-Euroopa kultuur meie rahva ainelise saamatuse ja vaimlise hämaruse tihnikusse aegamööda sisse tungis. Sündis see ka õige pikkamisi ja olid ka vahemehed ja kultuuri kandjad „vähem iseteadvalt ja meelega, selge tahtmisega ja püüdmisega, vaid palju rohkem kaudselt, passiivikult, kui mitte nende eneste soovide ja sihtide vastu“ tegevad, siiski seletame siin üht igavest seadust, mille põhjal inimesesoo arenemisekäigul kättevõidetud võimine ja tema saadused paratamata edasi valguvad ikka uute rahvaste juure, nende saatust moondades.

Lääne-Euroopa meie maale tulemise tagajärjeks oli kõige pealt ainelise kultuuri tõusmine. Kindluste ja losside, kirikute ja kloostrite jne. ehitamisel, sõjateede sillutamisel, sõjariistade tegemisel õppisid esivanemad uusi täienenud tööriistu tundma ja puutusid üleüldse kõrgema tehnikaga kokku. Kloostrid etendasid põllu- ja käsitöö edendamises, läbikäimise ja kauplemise korraldamises ja koondamises suurt osa, linnade kaudu tuli palju tarbaineid maale, niisama oli eestlastel aegamööda võimalus linnade vabamas õhkkonnas koduneda ja iseäranis käsitööd täielikumalt ära õppida. Viimasel ajal on ka mõisate kaudu põllumajanduses äratust ja eeskuju saadud.

Ainelise kultuuriga ühes käib ka vaimline arenemine. Selle kõndjaks oli keskajal vaimulik seisus. Väga pikkamööda liigutakse siin edasi; tingimised, aeg ja pind seletavad aga palju. Rooma kirik on oma osava korraldusetöö läbi rahva usuelu uuendamisele ja kõlblise jõu kasvatamisele alust püüdnud panna ja oma rikkalikkude armastusetööde läbi, mis iseäranis teekäijate vastuvõtmises, haigete põetamises ja vaeste hoolekandmises ilmuvad, inimeste hingedes tõsisele kristlikule ilmavaatele maad valmistanud. Pärastpoole sai Evangeeliumi kirik ajaloolisel sunnil ja oma sisemise olu põhjal tähtsaks vaimlise kultuuri teguriks. Rootsi aeg on heledaks punktiks meie rahva pimedas ja kurvas minevikus. Tema toob maakorralduse sihtjooned, rahvakooli aluse, kooli ja vaimuliku kirjanduse tõusmise, kindla kirikuseaduse, korraliku peakooli, kodu- ja kirikukatsumised, valitsuse- ja kohtukorraldused — ja paneb nii paljusis asjus uuema aja arenemisele põhja.

Nõnda oleme edasi läinud, suuremalt osalt ennast tõugata lastes, vähemal määral ise liikudes. Kuid õppinud oleme aastasadade jooksul ja iseäranis viimasel ajal siiski õige palju. Uuemat ajal saab järk-järgult selgemaks, et edasilikumine ikka iseteadlikumalt peab sündima: sihtisid seletades ja abinõusid otsides ja kõike jõudu kokku võttes. Järelejätmata edenedes, rikkaid kultuuripärandusi teistelt vastu võttes ja neid oma viisi, oma andeid mööda ümber töötades ja luues — nii saame tõsiseks kultuurirahvaks, kes mitte ainult ei võta, vaid ka üleüldisele kultuuriraudvarale lisa annab. Ja „selle küljes ripub meie elu, meie elamise õigus“.

Nii õige üleüldistes joontes kirjatöö sisu, milles tema lühiduse peale vaatamata palju teravasti tähelepanud materjaali ja rohkesti valgusekiiri rahva arenemisekäigu kohta leidub. Meie näeme, kuidas kultuuri loojaks on tegeliku elu nõudmised. Mitte kultuuri ennast nagu mõneks fetischiks tehes, mitte ka arvatava kättesaadud seisukorra peale puhkama heites ei ole inimesesugu edasi saanud, vaid selge silmaga ja terava mõistusega oma aja tarvidusi ära tundes, omale ülesandeid seades ja neid täites, oma aja parematele mõtetele ja püüetele kõige jõuga andudes — nii loob iga rahvapölv omale kohta ilmlõpmata arenemiseahelas. Sest kultuur on püsimate otsimine ja leidmine, katsumine ja kordasaatmine, liikumine ja edasiminemine.

Sisuliselt äratavastuvaidlemist iseäranis Eesti rahva endise usu seisukorra karakteristikast ristiusuga kokkupuutumisel. Kas oli paganus tol ajal tõesti oma mõju nii kaotanud, nagu 22. leheküljel loome? Kas üleminek paganusest ristiusule tõesti ilma valuta sündis, on veel tõendamata. Et meie ühtegi Eesti paganuse veretunnistajat ei tunne, see ei tee neid olemataks. Teated, mis saadaval, tulevad võõraste kaudu, kellel mitte võimalik ei olnud seda sisemist traagikat näha ega ära mõista, mis niisugusel pöördel paratamata kaaslasena pidi olema. Üleminekut kergendas õige palju katoliku kiriku praksis usulise elu ja kommete alal, mis endisele usule esiotsa peaaegu piiramata elutsemisevabaduse jättis. Ja vanade usuliste arvamiste ja kommete edasikestmine, kui ka osalt uues kuues, aastasadadest läbi, osalt kuni 19. aastasajani, kõigist tõrjumistest ja hävitamise-püüetest hoolimata, võiks küll ka tõendust anda sellest sügavast sisemisest mõjust, mis paganusel Eesti rahva hingeelu kohta olnud. Raske tahab olla seda peajasjalikult ainult visaduse arvesse panna, mis usulistele arvamistele ülepea omane.

Edasi oleks iseäranis 17. aastasaja kultuuritööd, nimelt kultuurilise edenemise tingimiste loomist, pikemalt kirjeldatult näha soovinud; nüüd saab see osa üksikute asjade üleslugemiseks. Üleüldse tundub viimane osa liiga järsult äralõpetatuna.

Kirjatööd peab igahühele lugemiseks soovitama, kes oma rahva elukäigu vastu huvitust tunneb. Ta laiendab silmaringi ja näitab, kuidas ajaloolase pilguga aegu ja olusid vaadeldakse, neist aru saadakse ja neid hinnatakse. Et meil selle poolest veel väga palju puudub, seda näeme ja kuuleme kas või igapäev.

W. Reimani, tänavusi „Sirvilaudu“ kandva, töö järele tuleb kolm lühemat artiklit nooremate kaastööliste poolt, milles üleüldiselt ainult pinna peal liigutakse, ilma et katsetki tehtaks sügavamale tungida.

Karl Preisberg räägib „Meie majanduslistest ülesannetest“. Ilmasõjale järgneb majandusline tõusang. Tõusevad loomulikult mitmesugused tarvidused ilmaturul, oma riigis ja kodumaal, niisama tuleb uusi võimalusi ettevõtlikkusele ja kapitalile. Ajanõudmiste täitmiseks ettevalmistamise mõttes on meil juba nüüd tarvis enesele selgeks teha, „mis aladel meil elavat tegevust juba algusest saadik avaldada maksab, mis aladel meile lootused kaugemas tulevikus avanevad ja kuidas meie majanduse ja rahaasjanduse poliitika peab nende sihtide teenistusesse astuma“. Selleks tahab lühike kirjutus äratust tuua. Meil on veel tarvis ka sarnaseid üleüldiseid, äratavaid manitsusi, meil, kus nii vähe on kaugemalenägevat kavatsemist ja tegevust — ka majanduselises elus, kus kaubandus enamasti veel „värtsipoodniku“, tööstus „käsitöölise“ hingeolus enese tunneb koduse olevat. Äratust tuua, tähelepanemist sinna juhtida, kuhu tarvis — seda ülesannet täidab kirjatöö rahuldavalt. See asjalugu ei tee aga mitte olemataks tarvidust ja soovi põhjalikumate, üksikasjaliselt rohkem väljatöötatud selgituste ja juhatuste järele.

Lühikeses kirjatöös „Sõda ja suguhaiguste hädaoht“ juhib A. Lepp tähelepanekut uue hädaohtu peale, mis sõjaga ühenduses meie rahva üksikuid osasid ähvardab. Hirmsama suguhaiguse, siifilise, ilmutuste ligema kirjelduse järele tuletatakse kõigile tõsiselt meelega kohuseid iseene ja rahva tuleviku vastu. Kellelgi meist ei ole õigust oma rahva väikest jõudu, mida eluvõitluseks hädasti tarvis läheb, milgi kombel vähendada. „Sellepärast — kadugu meie hulgast hoolimatus ja hooletus enese ning ligimese tervisega ümberkäimises.“ Kadugu ka valehäbitundmine haigete juures, otsitagu õigel ajal arstiabi. „Terved, hoidke endid igasuguste külgehakkavate haiguste eest — pidage igapäevases elus ning läbikäimistes kombelist ning ihulist puhtust silmas!“ Kuidas tahaks soovida, et südamest tulev hoiatus just sinna ulataks, kus teda tarvis on! Kirjatöös eneses oleks hea meelelega ligemat seletust näinud näituseks selle kohta, kuidas need, kes ise oma elus küll puhtust peavad, aga teiste inimestega kokku puutudes — ühes majas, perekonnas elades — ometigi sedasama hädaohtu enese kohal tunnevad, endid võiksid kaitsta pahatõbe külgehakkamise eest.

Viimaks jutustab E. E. „Eesti Rahva Muuseumi kavatsustest ja soovidest“. Muuseumi tegevusealad ja tegevus ise seatakse üleüldistes joontes silmade ette. Mõnelegi on see kõik tuttav, paljudele aga õige võõras. Ja elukeerus jäävad kergesti kõrvale niisugused „elust väljaspool“ seisvad ettevõtted. Sellepärast ei ole asjata, kui ikka liigutatakse ja meele tuletatakse. Kahjuks on kirjutus õige lühike, kergelt paberile visatud. Oleks oodanud ligemat seletust näit. „muinasteadliste asjade“, iseäranis vanade matusepaikadega ümber-

käimise kohta, niisama „endise rahvakunsti“ kohta. Kuuleme küll seda stereotüüpilist tõendust, endised rahvariided olnud maitserikkad ja tarbeasjad ilusad, aga ilmub keegi rahvariides seltskonda, peale pidulikkude, näitelava järele lõhnavate juhtumiste, siis naeratame iseteadvalt. Näeme ka endise kunsti järeletegemise katseid, kuid enamasti ainult kahetsevat kaastundmust äratavaid. Milles ilmub see kiidetud maitserikkus ja ilu? Siin oleks kohane selgitust tuua just niisuguses raamatus, nagu kalender on, mis paljudesse majadesse teed leiab. On aga seletusi mujal küllalt antud, siis oleks tarvis olnud huvitatuid sinna juhtida.

„Sirvilaudade“ keel on tänavu jälle loomulikkudesse roobastesse tagasi läinud. Meil on keel ja kirjaviis, on ka grammatika ja õigekirjutus. Selle kõik on loonud ja rakendanud rahva vaimujõud, ennast suures hulgas enam loomusunniliselt, üksikutes keeleuurijates ja loovates kirjanikkudes rohkem iseteadvalt avaldades. Areneb ja muutub rahvas terves oma olemises, käib temaga ühes ka keel. Edendagem ja täiendagem oma esivanemate kallimat pärandust, kuid püüdkem selle juures seda õieti hinnata, mis olemas on, ja keeles eneses peituvaid varandusi põhjalikumalt tundma õppida, et uuendusi kindlamale alusele rajada. Peale selle tunnistagem ka keeleküsimumustes teatav distsipliin hädasti tarvilikuks. Selle alla ennast painutades, mis enam-vähem üldiselt maksmas on, siiski oma paremat teadmist ja tundmist üldisuse teenistusesse pannes tarvilikkude uuenduste ettevalmistamiseks, — nii hoiame endid korralageduse eest, mis praegu keele asjus maad tahab võtta.

„Sirvilauad“ kannavad seekord mitmeti raske aja tundemärkeid enese küljes. On aga tunne, et „Sirvilauad“ tänavu ennast nagu jälle on leidnud ja kindlamale pinnale tagasi astunud. See ei tule neile mitte kahjuks. Sellepärast ei ole tarvis iseäranis rõhutada, et neid palju peaks olema, kes selle, ammu omale üldilise tutvuse võitnud tähtsamatu enesele tuleval aastal kaaslaseks võtavad.

J. Köpp.

Üleskutse kodumaa ajaloo uurijatele.

Meie kodumaa ajalugu on maa pärisrahvaste vaatekohalt alles üsna vähe läbi uuritud. Mõned ajaloo-raamatud ja üksikud sellesisulised muud kirjutused on meil küll juba olemas, kuid need on kas suurelt jaolt Saksa seisukohalt kirjutatud tööde najal kokku seatud ehk on paljalt esimesed sihijamised omapärase ajaloo-uurimise alal, millesse süvenemine alles igas harus töötajaid ootab.

Seda tärvidust ära tundes pani Peterburi Eesti Heategev Selts Eesti rahva vabastamise 75 aasta mälestusepäeval, 26. märtsil 1894, aluse kapitalile, mis protsentide varal tänini ligi 800 rbl. suuruseks on kasvanud, 1918. aasta lõpuks aga 908 rubla 15 kop. peale tõuseb. See „märtsikapitali“ nimeline summa, mis Peterburi Eesti Heategeva

Seltsi valitsuse all seisis ja 1907. a. sealt Peterburi Hariduseseltsi kätte läks, mõeldi esmalt auhinnaks Eesti ajaloolisele kirjatööle määrata, mis Rootsi aega Eestis käsitab; kuid 1914. a. kevadel otsustas Peterburi (nüüd Petrogradi) Eesti Hariduse Selts selle kitsendava tingimise kaotada ja nim. kapitali auhinnaks ehk toetuseks kirjatöö eest määrata, mis üleüldse Eesti ajalugu käsitab. Eeltähendatud ülesande täideviimiseks astus Petrogradi Eesti Hariduse Selts ühendusesse Eesti Kirjanduse Seltsiga, kelle hooleks jäi kavatsuse teostamiseks sammusid astuda.

Seega pöörab Eesti Kirjanduse Selts kõigi nende poole, keda meie ajaloo uurimine huvitab, ja kutsub neid Eesti ajaloo uurimise alal võistlusele.

Töö kirjutajatel tuleks järgmisi juhtmäärusi silmas pidada:

1. Võistlev töö peab meie kodumaa ajalugu käsitama.
2. Töö võib kas puhasteaduslik ehk populäärteaduslik olla.
3. Oma suuruse poolest peab töö iseseiva raamatuna väljaandmiseks kohane olema.
4. Töö tuleb eestikeelses käsikirjas ehk trükitud raamatuna hindamisele saata.
5. Tööde hindamise komisjon on viieliikmeline: ühe liikme valib Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus, ühe — Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo-toimekond, kaks — Petrogradi Eesti Hariduseselts ja ühe — Eestimaa Rahvahariduse-seltsi Kirjanduse-haruselts.
6. Komisjon teeb oma otsused kokkutulnud liikmete häälteenamusega. Komisjoni otsus on lõpulik.
7. „Märtsikapitali“ võib kõige enam kahe autori vahel auhindadeks ehk toetuserahaks jaotada.

8. Komisjoni otsuse auhindade äramääramise asjus saadab Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus autasu väljamaksamiseks Petrogradi Eesti Hariduseseltsi eestseisuse kätte edasi.

9. Auhinna ehk toetuse vääriliseks tunnistatud töö eest makstakse autasu välja, peale selle kui töö Eesti keeles trükist on ilmunud.

10. Kui hinnaväärilisi töösid sisse ei saadeta, jäävad auhinnad andmata.

Käsikirjad, mis võistlusele määratud, tulevad Eesti Kirjanduse Seltsi nime peale Tartu saata (гор. Юрьевъ, Лифл., Эстонское Литературное Общество), kõige hiljemalt 31. detsembriks 1918. Kirjatöö juures olgu kinnises ümbrikus käsikirja ehk raamatu autori nimi ja adress; äratundmise otstarbeks kandku ümbrik ja kirjatöö ühist märgusõna.

Tartus, 22. okt. 1916.

Eesti Kirjanduse Selts.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Kooperüütel. Jaaniöö unistus 4 jaos. K. A. Hindrey tekst. J. Simmi muusika. Laulude sõnad. „Postimehe“ trükk, Tartus. 8 lhk.

Mida kodulindudekasvatusest vaja teada? Kontrollipesad ja nende tarvitamine kanadepidamises. Tarvilikud näpunäited ja lühikene ülevaade. Kirjutanud Rudolf Zero. Tabelite, joonistuste ja piltidega. „Mõtte“ kirjastuse „Tulus Kirjavara“ nr. 7. Tallinnas, 1916. 40 lhk. Hind 30 kop.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. W. Weski.

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Tartus